

SOCIALDEMOKRATŲ SANTYKIS SU LIETUVOS RESPUBLIKOS DEMOKRATIZACIJOS PROCESU STEIGIAMOJO SEIMO DARBO METU 1920–1922 M.

GINTARAS MITRULVIČIUS

*Mykolo Romerio universitetas
Strateginio valdymo ir politikos fakultetas
Politikos mokslų katedra,
lektorius
Department of Political Sciences
Of the Faculty of Strategic Management and Policy
of Mykolas Romeris University
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
El. paštas mitrgint@mruni.eu*

Santrauka

Straipsnyje, remiantis Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo stenogramomis, laikraščiu „Socialdemokratas“ ir kitais istoriniais šaltiniais, parodomas Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) ir jos frakcijos Steigiamajame Seime santykis su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo laikotarpiu. Taip pat apibūdinamas LSDP santykis su demokratinės Lietuvos Respublikos idealu nuo LSDP susikūrimo iki Steigiamojo Seimo darbo pradžios.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Respublika; Steigiamasis Seimas; LSDP; Socialdemokratų frakcija; demokratija; demokratizacija; Konstitucija (1922 m.).

Įvadas

Kaip žinoma, vienas iš demokratijos, kaip politinio režimo, elementų yra politinės partijos. Politinių partijų funkcionavimas demokratinėse politinėse sistemose yra nulemtas tokių esminių demokratijos garantijų, kaip, pavyzdžiui, saviraiškos teisė ir laisvė, laisvė ir teisė steigti įvairias organizacijas, politinių grupių ir politinių lyderių teisė konkuruoti dėl rinkėjų paramos, piliečių teisė kelti atstovus į įvairias valdžios institucijas, piliečių teisė kandidatuoti į jas. Kaip demokratijos elementas, politinės partijos atlieka įvairias su demokratijos, kaip valdymo formos, funkcionavimu susijusias funkcijas. Be to, politinės partijos yra ne tik svarbus demokratijos, kaip valdymo formos, komponentas, – jos suvaidino svarbų vaidmenį ir šiuolaikinių demokratiškesnių politinių santvarkų istorinio tapimo procese.

Straipsnio tikslas – apibūdinti vienos iš 1920–1926 metų Lietuvos parlamentinių partijų – LSDP – santykį su Lietuvos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo laikotarpiu (1920–1922 m.) ir išsiaiškinti jos vaidmenį šiame procese. Straipsnio objektas yra vienas iš LSDP santykio su 1920–1922 m. Lietuvos Respublikos politiniu procesu fragmentų. Tokį straipsnio objekto bei tikslo pasirinkimą lėmė ne tik prognozės motyvas – 2010 m. minėtas XX a. Lietuvos valstybingumą įtvirtinusio Steigiamojo Seimo išrinkimo ir darbo pradžios 90-metis, suaktualinantis to meto politinio proceso prisiminimą¹, bet ir istoriografinė šiame straipsnyje nagrinėjamų temų ištyrimo būklė.

¹ Šis straipsnis parengtas pagal tokio paties pavadinimo pranešimą, pateiktą 2005 m. gegužės 19 d. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bei Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos organizuotoje mokslinėje konferencijoje „Pirmieji Lietuvos Respublikos demokratijos žingsniai“, skirtoje Steigiamojo Seimo 85-mečiui, ir naujai sureduotas.

Tenka pastebėti, kad jeigu istoriografijoje² apie LSDP santykį su demokratinės Lietuvos Respublikos sukūrimo idealu iki Steigiamojo Seimo darbo pradžios yra šiek tiek žinoma ir nagrinėta (nors irgi nepakankamai), šiame straipsnyje aptariamas dar mažai tyrinėtas LSDP istorijos Steigiamojo Seimo darbo metu aspektas, kuris, kaip ir apskritai šis Lietuvos politinių procesų 1920–1922 m. laikotarpis, pakankamo tyrinėtojų dėmesio dar nėra susilaukęs. Tiesa, yra istorikų darbų, kuriuose šiek tiek rašoma ar bent užsimenama apie vieną kitą LSDP įtakos Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesui aspektą. Pirmiausia minėtini tekstai, skirti socialdemokratų frakcijos nuostatomis Konstitucijos priėmimo metu³, apibendrintam socialdemokratų darbo Steigiamajame Seime⁴ pristatymui, įžymių socialdemokratų veikėjų politinėms nuostatomis ir veiklai⁵, taip pat iš dalies – LSDP istorijai.⁶ Dar galima paminėti tekstus, skirtus Stei-

² Žr.: Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės: istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 26–109; Vyšniauskas, A. *Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893–1899 m.* Vilnius, 1993. Disertacija humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 76–3375; Lukoševičius, V. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius, 1995, p. 225–287; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla Lietuvoje Vokietijos okupacijos metu: 1915 m. rudenio – 1917 m. pirmoji pusė. *Lietuvos istorijos metraštis: 2002 metai*, 2. Vilnius, 2004, p. 121–146; Mitrulevičius, G. Socialdemokratai ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2004 metai*, 1. Vilnius, 2005, p. 103–126. Taip pat žr.: Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratai iki Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 17–62; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese: XIX a. pabaiga – 1918 m. *Gairės*. 2008, p. 35–44.

³ Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatomis Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje: konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1998, p. 89–98.

⁴ Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 42–47.

⁵ Mačionis, Z., Čepinskis, J. *Profesorius Vincas Čepinskis*. Vilnius, 1992; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002.

⁶ Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės: istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 26–109.

giamojo Seimo darbui nagrinėti⁷ ir Steigiamojo Seimo laikotarpio Lietuvos politinei istorijai.⁸

Nors pastaruoju laikotarpiu yra pasirodęs šio straipsnio autoriaus darbas, skirtas Lietuvos socialdemokratų frakcijų veiklai 1920–1927 metų Seimuose⁹, taip pat straipsnis, skirtas išsamiau aptarti Steigiamojo Seimo LSDP frakcijos nuostatas 1922 m. Konstitucijos priėmimo procese¹⁰, vis dėlto LSDP santykis su Lietuvos Respublikos politinės santvarkos demokratizacija Steigiamojo Seimo laikotarpiu tikrai dar nėra ištyrinėtas. Šiame straipsnyje irgi nepretenduojama į visapusišką ir išsamų minėto santykio ištyrimą (tam reiktų gerokai didesnės apimties teksto), tačiau jame bus pamėginta išsamiau ir nuosekliau negu iki šiol pažvelgti į šią problemą, remiantis daugiausia tokiais istoriniais šaltiniais kaip Steigiamojo Seimo stenogramos¹¹ (kuriose užfiksuoti LSDP frakcijos narių pasisakymai, jų interpeliacijos įvairiems vykdomosios valdžios atstovams, polemika su politiniais oponentais straipsnyje nagrinėjamos problematikos kontekste¹²) ir LSDP laikraštis „Socialdemokratas“ (kuriame išspausdinta nemažai publikacijų, susijusių su tyrinėjama tema).

⁷ Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975.

⁸ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Chicago, t. 2, 1986; Švoba, J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius, 1990. Taip pat galima paminėti to meto Lietuvos Respublikos konstitucinės-politinės sistemos raidos pristatymui skirtą Mykolo Romerio darbą, kuriame taip pat trumpai užsimenama apie LSDP vaidmenį demokratizacijos procese. Žr. Riomeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 138–139. Kituose tekstuose, kuriuose išsamiau ar siauriau rašoma apie LSDP istoriją, LSDP santykis su Lietuvos Respublikos politinės sistemos demokratizacijos procesu arba LSDP požiūris į demokratijos funkcionavimą Lietuvoje faktiškai neaptariamas.

⁹ Mitrulevičius, G. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 62–102.

¹⁰ Mitrulevičius, G. Socialdemokratai 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese (1920–1922 m.). *Gairės*. 2007, Nr. 7, p. 32–39, Nr. 8, p. 26–34.

¹¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹² Taip pat autorius yra susipažinęs su Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) esančiais Ministrų kabineto fondo dokumentais, kuriuose galima rasti įvairių su tyrinėjama problematika susijusių socialdemokratų paklausimų bei interpeliacijų įvairiems vykdomosios valdžios pareigūnams. Žr. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 77, 99, 185, 240, 241. Atsižvelgiant į tai, kad praktiškai visi su šiuo tekste tiriama problematika susiję LSDP frakcijos paklausimai bei interpeliacijos randami tiek Steigiamojo Seimo stenogramose, tiek ir laikraštyje „Socialdemokratas“, nuorodos pateikiamos į minėtus istorinius šaltinius.

Taip pat darbe remiamasi kitais istoriniais šaltiniais: publikuotais ir nepublikuotais LSDP programiniais dokumentais, LSDP konferencijų (suvažiavimų) nutarimais ir rezoliucijomis, Lietuvos (Valstybės) Tarybos protokolais, 1919 metų Lietuvos Ministrų kabineto posėdžių protokoliais, straipsniais kituose LSDP bei kitų partijų laikraščiuose.

1. LSDP santykis su demokratinės Lietuvos Respublikos idealu iki Steigiamojo Seimo darbo pradžios

Prieš pradėdant aptarti LSDP santykį su demokratijos raiška Lietuvos Respublikoje ir su jos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo laikotarpiu, reikėtų trumpai apžvelgti LSDP santykį su demokratijos, kaip valdymo formos, siekiu iki Steigiamojo Seimo. Kaip žinoma, vos atsiradęs lietuviškasis socialdemokratinis judėjimas išskėlė Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos imperijos programą, traktuotiną ir kaip Lietuvos valstybingumo atkūrimo, ir kaip demokratinės valdymo formos sukūrimo būsimoje Lietuvos Respublikoje programą.¹³ 1896 m. vykusiame LSDP suvažiavime lietuviškasis socialdemokratinis judėjimas ne tik baigė organizacinį ir programiniu aspektais sukurti politinę partiją bei priimtoje programoje išskėlė „savastovios demokratiškos respublikos susidedančios iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių („Baltgudijos“ ir „Mažgudijos“ – G. M. pastaba) paremtą ant liuosos federacijos“ siekį, bet ir nurodė, kokie turi būti šios būsimos respublikos „Konstitucijos pamatai“.¹⁴ 1896 m. LSDP programoje „Konstitucijos pamatai“ buvo nurodyti: „asabiškas, visuotinas, paslaptinis

¹³ Išsamiau apie 1896 m. LSDP programą, taip pat ir jos santykį su demokratija žr.: Merkys, V. Lietuvių socialdemokratų partijos programų kilmė. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai: serija A.* 1966, t. 3, p. 133–152; Vyšniauskas, A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893–1899 m. Vilnius, 1993. Disertacija humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.* F. 76–3375, p. 53–56, 58–61; Lukoševičius, V. *Liberalizmo raida Lietuvoje.* Vilnius, 1995, p. 228–232; Mitrulevičius, G. Pirmoji LSDP programa. *Gairės.* 2001, Nr. 5, p. 25–30; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese: XIX a. pabaiga – 1918 m. *Gairės.* 2008, p. 35–36.

¹⁴ *Programas lietuviškos socialdemokratiškos partijos.* Tilžė, 1896, p. 8–9.

balsavimas prie visokių rinkimų“, „proporcionališka rinkimų sistema...“, „patvaldytė žmonių kas link tiesdavystės ir valdymo viešpatystėje, šalyje, provincijoje ir valsčiuje“, dabar tai skambėtų kaip „visuotinis, tiesioginis slaptas balsavimas proporcinge rinkimų sistema“ ir „tautos suverenitetas įstatymų leidyboje bei valdžios realizavime...“¹⁵

Toliau 1896 m. LSDP programoje buvo nurodoma, kad būsimojoje respublikoje bus „tiesų išdavimas per žmones priimant ar atmetant pastatytus užmanymus“. Kitaip sakant, buvo formuluojama įstatymų priėmimo referendumuose idėja. Trečiajame šios programos politinių reikalavimų punkte buvo keliamas lygybės „visų šalies gyventojų, neskiriant lyties, veislės (rasės) tautos ir tikėjimo“, o ketvirtajame – „visiškos liuositybės žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugysčių reikalavimai“.¹⁶ Taigi, programoje akcentuotas ne tik atsiskyrimas nuo Rusijos imperijos, bet ir demokratinės santvarkos nuo Rusijos imperijos atsiskyrusioje Lietuvos Respublikoje įvedimas. Toks reikalavimas keliamas ir XX a. pradžios LSDP suvažiavimų konferencijų rezoliucijose, nutarimuose, programinio pobūdžio dokumentuose, pirmiausia – 1905 m. LSDP manifeste, taip pat LSDP atsišaukimuose.¹⁷

Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijai okupavus Lietuvą, čia likę ir veikę LSDP nariai „viršiausiu politiniu siekimu“ artimiausios politinės perspektyvos požiūriu iškėlė „nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos“ siekį. Šį tikslą jie populiarino visuomenėje platindami nelegalius atsišaukimus, taip pat 1917 m. rudenį pradėto leisti „Darbo balso“ puslapiuose (ypač akcentuodami būsimosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos demokratiškumą). Be to, juo vadovaudamiesi bendradarbiavo su kitomis šio tikslo siekiančiomis lietuvių politinėmis srovėmis, dalyvavo „diplomatinėse akcijose“, 1917 m. lietuvių konferencijoje bei – Stepono Kairio ir Mykolo Biržiškos atveju – Lietuvos

¹⁵ *Ten pat*, p. 9.

¹⁶ *Ten pat*.

¹⁷ Žr. Vilčinskis, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės: istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 46–47, 56, 59, 62–68, 87.

Tarybos veikloje.¹⁸ Nesutikdami su Lietuvos Tarybos sprendimu, kaip vėliau paaiškėjo, likusiu tik popieriuje, paskelbti Lietuvą monarchija ir Vilhelmą fon Urachą išrinkti Lietuvos karaliumi Mindaugu II, į Lietuvos Tarybą išrinkti socialdemokratai S. Kairys ir M. Biržiška (pastarasis tuo metu jau kaip „nepartinis socialdemokratas“) apkaltino Lietuvos Tarybą sulaužius jai Lietuvių konferencijos duotus įgaliojimus bei 1918 m. vasario 16-osios Lietuvos valstybės atkūrimo akte (prie kurio priėmimo minėti socialdemokratai kartu su dar dviem kairiaisiais Lietuvos Tarybos nariais Jonu Vileišiu ir Stanislovu Narutavičiumi esmingai ir bene labiausiai prisidėjo¹⁹) įrašytas nuostatas, kad „Lietuvos valstybės pamatus“, kaip „ir santykius su kitomis tautomis“, gali galutinai nustatyti „kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas“.²⁰ Todėl Lietuvos Tarybos veikloje jie, kaip socialdemokratų atstovai, nuo 1918 m. liepos 11 d. daugiau nedalyvavo.²¹

1918 m. antrojoje pusėje ir ypač nuo spalio mėnesio LSDP nuolat kėlė reikalavimą sušaukti naują krašto konferenciją, kuri nedelsiant

¹⁸ Išsamiau apie tai žr.: Mitrulevičius, G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla Lietuvoje Vokietijos okupacijos metu: 1915 m. rudenio – 1917 m. pirmoji pusė. *Lietuvos istorijos metraštis: 2002 metai*, 2. Vilnius, 2004, p. 121–146; Mitrulevičius, G. Socialdemokratai ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2004 metai*, 1. Vilnius, 2005, p. 103–126; *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. Vilnius, 1991; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 81–118.

¹⁹ Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990, p. 60; Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942: gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius, 1995, p. 224; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 102–113; Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė: Vasario 16-osios akto pėdsakai*. Vilnius, 2003, p. 118; Laurinavičius, Č. Leono Sabaliūno monografijos netradicinė recenzija. *Akiračiai*. 1992, Nr. 5, p. 8.

²⁰ Žr. Lietuvos Tarybos posėdžio 1918 m. rugpjūčio 11 d. protokolas Nr. 80. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. P. 279; *Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 29, s.v. 1552, lap. 1.

²¹ Vienas iš į Lietuvos Tarybą išrinktų socialdemokratų M. Biržiška grįžo į tuo metu jau Lietuvos Valstybės Tarybą po to, kai ji 1918 m. lapkričio mėn. panaikino savo sprendimus dėl Lietuvos paskelbimo monarchija bei dėl karaliaus išrinkimo. Vis dėlto jis grįžo ne kaip LSDP atstovas, o kaip „nepartinis socialdemokratas“, „kaip laisvai besiorientuojantis socialdemokratų srovės veikėjas“. Žr. Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės (iš Vilniaus darbo atsiminimų)*. Londonas, 1960, t. 1, p. 28.

demokratiškai išrinktų naują Lietuvos Tarybą, turinčią organizuoti Steigiamojo Seimo rinkimus.²² Lietuvos Tarybos, 1918 m. liepos 11 d. pasivadinusios Lietuvos Valstybės Taryba, LSDP nepripažino ir laikė ją nedemokratine, demokratijai priešinga institucija.²³ Vis dėlto pačioje LSDP 1918 m. rudenį, ypač antroje jo pusėje, vyko tam tikra idėjinė-politinė diferenciacija ir „blaškymasis“: spalio–gruodžio mėnesiais buvo pasisakoma ir už Steigiamąjį Seimą, ir už tarybų valdžią (tiesa, už „tikrą tarybų valdžią“, o ne už, anot socialdemokratų, iškreiptą, tai yra netikrą tarybų valdžią, kokią kūrė (sukūrė) Rusijos bolševikai).²⁴ 1918 m. pabaigoje dėl revoliucinės to meto atmosferos ir dvasios bei komunistų dominavimo raiškos tendencijų lietuviškajame darbininkų judėjime Vilniuje veikusi LSDP narių dauguma su LSDP kūrėju Andriumi Domaševičiumi priešakyje nuo raginimo rinkti Steigiamąjį Seimą perėjo prie tarybų valdžios su aukščiausia pastarosios instancija – Darbininkų tarybų atstovų suvažiavimu – reikalavimo.²⁵ O 1919 m. sausio mėnesį LSDP Vilniaus ir Naujosios Vilnios organizacijos, kalbėdamos visos LSDP vardu, pripažino Vinco Kapsuko vadovaujamą komunistinę valdžią, su ja bendradarbiavo ir rėmė, pagaliau – 1919 m. sausio 30 d. konferencijoje LSDP pasivadino Lietuvos komunistų partija (LKP) ir pasiūlė V. Kapsuko bei Zigmo Angariečio vadovaujamai Lietuvos ir Baltarusijos ko-

²² Žr.: Vk. Dienos reikalas. *Darbo balsas*. 1918, spalio 24, p. 1; K. Tuojau šaukime konferenciją. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 1; Dėl ko „kairieji“ pasišalino iš Tarybos. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 4–7; Margelis, J. Demagogai. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 1–2; Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 2–3; Konferencijos šaukimo klausimu. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 13, p. 4; Lietuvos socialdemokratų partija [atsišaukimas]. *Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos komunistų partijos Dokumentų skyrius*. F. 1770, ap. 19, b. 33, lap. 1–3.

²³ *Ten pat*.

²⁴ Žr.: Krašto valdžios sudarymo reikalas. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 3, p. 1; Lietuvos darbininkų ir vargingųjų ūkininkų atstovų tarybų reikmenė. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 17, p. 1; Lietuvos socialdemokratų partijos centro komiteto pareiškimas. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 24, p. 3.

²⁵ *Ten pat*.

munistų partijai (LBKP) pradėti derybas dėl partijų susijungimo.²⁶ Po šios, trečiosios, bolševizmo idėjinio-politinio organizacinio poveikio LSDP bangos²⁷ LSDP ir lietuviškąjį socialdemokratinį judėjimą apskritai, kaip ir kai kurių kitų šalių socialdemokratinius judėjimus, ištikus idėjinei-politinei bei organizacinei krizei, jo ideologinėms-politinėms programos tradicijoms 1919 m. atstovauja tik nedidelė grupelė socialdemokratų su Juozu Pakniu ir S. Kairiu priešakyje (jie įėjo į socialisto liaudininko demokrato Mykolo Sleževičiaus vadovaujamą IV laikinąją koalicinę Lietuvos Vyriausybę).

Būtent ši socialdemokratų grupelė, kuri 1919 m. daugiausia reiškėsi kaip politinė srovė, o ne kaip politinė partija-organizacija, toliau atstovavo LSDP kaip politinei partijai. Minėta socialdemokratų grupė savo santykį su bolševizmu ir jo suponuotu lietuviškuoju komunizmu išreiškė ne tik jos narių daugiau ar mažiau kritiškais straipsniais dar 1918 m. pabaigoje, bet ir, savaime suprantama, tuo, kad įėjo į prieš juos kovojusią Lietuvos Vyriausybę. Taip pat ji griežtai pasmerkė bolševizmą ir lietuviškąjį komunizmą 1919 m. rudenį pradėjusiam eiti laikraštyje „Socialdemokratas“ bei neigiamai juos įvertino neoficialiojoje 1919 m. spalio mėnesio LSDP konferencijoje – slaptame partijos veikėjų pasitarime, įvykusiame vietoj planuotos oficialios LSDP konferencijos, kurios neleido surengti valdžia.²⁸

Griežtai laikydamosi lietuviškojo socialdemokratinio judėjimo tradicijai būdingo ne tik nepriklausomos, bet ir demokratinės Lietuvos Respublikos siekio, minėtoji socialdemokratų grupė ir jai Vyriausybėje

²⁶ Žr.: As. Dienos reikalai. *Darbo balsas*. 1919, sausio 8, p. 1; *Echo Robotnicze*. Nr. 3, s. 1; *Echo robotnicze*. 1919 02 01, s. 2; Kronika Miejszcowa. *Echo Robotnicze*. 1919 02 14, s. 2; Konferencija S.D.P. L. *Echo Robotnicze*. 1919 02 25, s. 1.

²⁷ Pirmoji minėto poveikio banga pasireiškė Rusijoje 1917 m. – 1918 m. pradžioje, antroji – Lietuvoje 1918 m. pavasarį–vasarą, kada dalis buvusių LSDP narių, likusių Lietuvoje, su iš Rusijos grįžusiais komunistais sukūrė Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partiją.

²⁸ Žr.: Janulaitis, A. Savo reikalai. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 13, p. 4; D. [Janulaitis, A.]. Kaizeriniai socialistai arba komunistai. *Lietuvos ūkininkas*. 1918, gruodžio 25, p. 47–48; Į mūsų skaitytojus. *Socialdemokratas*. 1919, rugsėjo 11, p. 1; Iš Partijos gyvenimo. *Socialdemokratas*. 1919, lapkričio 6, p. 1–2.

atstovavę ministrai S. Kairys ir J. Paknys aštriai kritikavo antidemokratiškus reiškinius apraiškas 1919 m. Lietuvos gyvenime, kaip, pavyzdžiui, šalyje egzistuojančią cenzūrą, „kūno bausmes kalėjimuose“, karo vado ir netgi krašto apsaugos ministro „nesiskaitymą su Ministro Kabineto nutarimais“, reikalavo atstatyti kariuomenės vadą generolą S. Žukauską.²⁹ Labai griežtai socialdemokratai protestavo prieš karo komendantų ir atskirų karininkų po kovos su bolševizmu priedanga naudotus represinius veiksmus, ypač mirties bausmių vykdymą atskiriems epizodiškai su komunistine „tarybų valdžia“ trumpiau ar ilgiau bendradarbiavusiems ar jos įstaigose dirbusiems asmenims ne komunistams, pirmiausia – dėl dviejų „tarybų valdžios“ įstaigose dirbusių socialdemokratų Jurgio Smolskio ir Felikso Valiuko bei pastarojo žmonos nužudymo.³⁰ Dėl griežto ministrų socialdemokratų J. Paknio ir S. Kairio protestavimo prieš visa tai vos neiširo IV laikinoji koalicinė Lietuvos Vyriausybė.³¹

Nagrinėjamu aspektu žvelgiant į šių ministrų darbą šioje Vyriausybėje, reikėtų dar pridurti, kad eidami pareigas jie nuolat reikalavo greičiau parengti Steigiamojo Seimo ir Savivaldybių rinkimo įstatymų projektus, su jais supažindinti visuomenę ir po to greičiau organizuoti demokratinius rinkimus į jas.³²

1919 m. rudenį žlugus M. Sleževičiaus laikinajai vyriausybei, socialdemokratų atstovai atsisakė įeiti į tuo metu nepartinį tapusio buvusio socialisto liaudininko demokrato Ernesto Galvanausko vadovaujamą V Laikinąją Lietuvos Vyriausybę³³ ir aštriai kritikavo šios vyriausybės bei Lietuvos Valstybės Tarybos politiką.³⁴ Dėl to valdžia, nors ir užregistravusi LSDP legaliai veiklai Lietuvos Respublikoje, neleido 1919 m. rudenį organizuoti legalios partijos konferencijos, o netrukus uždarė ir

²⁹ Ministrų kabineto posėdžių protokolai. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 57, lap. 67, 85, 87, 108.

³⁰ *Ten pat*, lap. 21–23, 33; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 136–139.

³¹ *Ten pat*.

³² Ministrų kabineto posėdžių protokolai. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 57, lap. 108.

³³ Valdžios krizis. *Darbas*. 1919, spalio 8, p. 1; Darbai ir kritika. *Tauta*. 1920, kovo 12, p. 2.

³⁴ Naujas Ministerių kabinetas. *Socialdemokratas*. 1919, spalio 23, p. 1; K. M. Nesugebėjimas ar baustinas pataikavimas. *Socialdemokratas*. 1920, gegužės 13, p. 2.

neseniai (1919 m. rugsėjo mėn.) pradėjusį eiti tuo metu dar neoficialų LSDP laikraštį „Socialdemokratas“.³⁵ Socialdemokratai protestavo tiek prieš tokius veiklos suvaržymus prasidedant rinkimų į Steigiamąjame Seimą kampanijai, tiek ir prieš toliau toleruojamus antidemokratinis reiškinius šalies politiniame gyvenime apskritai. 1920 m. vasario 12 d. LSDP kartu su kitomis demokratinėmis socialistinėmis partijomis – Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP), Lietuvos valstiečių sąjunga (LVS) bei Demokratine lietuvių tautos laisvės santara (DLTLS), – bendrame pareiškime griežtai kritikavo rinkimų kampanijos varžymus ir reikalavo panaikinti karo padėtį, garantuoti demokratines laisves, taip pat iš kalėjimų paleisti visus politinius kalinius, kuriems „neprirodyta, kad jie yra nepriklausomos Lietuvos priešai“.³⁶

Taigi, kaip matyti, LSDP nuo pat savo susikūrimo XIX a. pabaigoje iki Steigiamojo Seimo darbo pradžios nuolat pasisakydavo už tai, kad būsimąjį Lietuvos Respublikoje būtų demokratinė valdymo forma.

2. LSDP frakcija Steigiamojo Seimo darbo pradžioje: siekis „įgyvendinti demokratinę tvarką kiekvienam gyvenimo plyšy“

Nepaisant to, kad, kaip vėliau tvirtino vienas iš tarpukario LSDP lyderių Kipras Bielinis, 1919 m. antrojoje – 1920 m. pirmojoje pusėje LSDP buvo tik „būrelis draugų“, ji sugebėjo dalyvauti Steigiamojo Seimo rinkimuose kaip atskira partija.³⁷ Ir, galima teigti, kad atsižvelgiant į tuometinį jos narių skaičių, silpną organizacinę struktūrą³⁸, menką įtaką darbininkų judėjimui, valdžios trukdymą ir dešiniųjų parti-

³⁵ Iš Partijos gyvenimo. *Socialdemokratas*. 1919, lapkričio 6, p. 1; Bielinis, K. *Gana to jungo*. New York, 1971, p. 417.

³⁶ Noreikienė, S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais: 1920–1926. I. Steigiamojo Seimo rinkimai. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*. 1978, t. 1, p. 91.

³⁷ Žr. Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais. *LCVA*. F. 937, ap. 1, b. 34, lap. 29–47.

³⁸ *Ten pat*.

jų puolimą, taip pat nelegaliai veikusių, tačiau darbininkų judėjime, pavyzdžiui, profsąjungose, įtakingesnių komunistų kenkimą³⁹, rinkimuose LSDP pasirodė palyginti sėkmingai. Juose partija gavo 87 051 rinkėjų balsą, arba apie 13 proc., ir 13 iš 112 Steigiamojo Seimo narių mandatų.⁴⁰

Vadovaudamasi marksistinio socializmo doktrina (tai rodo ir 1919 m. LSDP programa, tai yra ta programa, su kuria LSDP 1919 m. rudenį buvo užregistruota Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijoje, ir 1921 m. LSDP „Veikimo programa“, taip pat straipsniai laikraštyje „Socialdemokratas“⁴¹) Lietuvos socialdemokratų partija, nenorėdama būti „figos lapeliu“ ar „svetima nugara“ krikščionių demokratų darbams pridengti, griežtai atsisakė įeiti į krikščionių demokratų bloko (LKDP+LŪS+LDF) bei valstiečių liaudininkų bloko (LSLDP+LVS) valdančiąją koaliciją, susiformavusią po Steigiamojo Seimo rinkimų.⁴² Atsisakė įeiti tiek į Vyriausybę, tiek ir į Steigiamojo Seimo vadovybę⁴³, social-

³⁹ Žr.: Bevardis, M. [Angarietis, Z.]. Atsikelia iš numirusių. *Komunistas*. 1919, rugpjūčio 24, p. 2; Kairys, Paknys, Sleževičius visi tarnauja darbininkų priešams. *Komunistas*. 1919, rugpjūčio 24, p. 4; Kapsukas, V. Vėl išlindo... L.S.-D.P. *Komunistas*. 1919, rugsėjo 5, p. 2–3; B.–is, M. [Angarietis, Z.]. Social-pardavikų konferencija. *Komunistas*. 1919, spalio 25, p. 4; Social-išdavikų balsas. 1919, spalio 25, p. 5; Kaunietis. Social-pardavikų jėgos. *Komunistas*. 1919, lapkričio 7, p. 3–4; Angarietis, Z. Ar galima eiti išvien su social-pardavikais? 1919, lapkričio 7, p. 3–4; V. K. Buožių agentai darbininkų eilėse. *Komunistas*. 1919, lapkričio 15, p. 3; LSDP – social-parsidavėliai. *Komunistas*. 1919, lapkričio 30, p. 20; V. G. [Kapsukas, V.]. Nebuvėlė LSDP konferencija. 1919, lapkričio 30, p. 22; Z. A. [Angarietis, Z.]. Blogos lauko darbininkų padėties kaltininkai. *Komunistas*. 1919, gruodžio 7, p. 41; Z. A. [Angarietis, Z.]. Visų tautų social-pardavikai vienodi. *Komunistas*. 1919, gruodžio 31, p. 85.

⁴⁰ Mitrulevičius, G. *Socialdemokratų Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927*. Vilnius, 2006, p. 65.

⁴¹ Žr.: Lietuvos socialdemokratų partijos programa. *LCVA*. F. 394, ap. 1, b. 456, lap. 36–32; *Lietuvos S.-D. partijos konferencijos nutarimai (vasario 26–28 d., 1921 m.)*. Kaunas, 1921; [Kairys, S. ?]. Kas yra socialdemokratai ir ko jie nori. *Socialdemokratas*. 1920, balandžio 17, p. 2; 1920, balandžio 24, p. 2; 1920, balandžio 29, p. 3; 1920, gegužės 6, p. 2–4.

⁴² Žr. Naujas Ministerių kabinetas. *Socialdemokratas*. 1920, birželio 24, p. 1.

⁴³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 1 posėdis, 1920 m. gegužės 15 d., p. 5, 7.

demokratai tapo griežta parlamentine opozicija valdančiajai daugumai.⁴⁴

Prisistačius naujam Ministrų kabinetui ir 1920 m. birželio 23 d. Ministrui pirmininkui K. Griniui perskaičius savo Vyriausybės deklaraciją, Steigiamojo Seimo frakcijos išsakė savo pozicijas dėl naujosios Vyriausybės ir jos deklaracijos. Socialdemokratų frakcijos vardu ilgą deklaraciją perskaitė ir „frakcijos nusistatymą dėl jos uždavinių Seime“ išdėstė LSDP lyderis S. Kairys. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad socialdemokratų oponentai „nesidrovėjo žmonėms įkalbinėti“, kad jie, socialdemokratai, yra „krašto nepriklausomybės priešai“. Be to, patikinęs, kad jis „nesiteisins, o kaltins“, pabrėžė, jog „Lietuvos socialdemokratų partija jau 1896 metais savo programoje pastatė nepriklausomos demokratinės respublikos reikalavimą“, jos „praleistieji 25 metai buvo nuoseklios kovos už Lietuvos išvadavimą iš politinės vergijos, už jos sudarymą demokratiniais pagrindais“, o „toje kovoje už laisvę priešų eilėse socialdemokratai matė ne tik despotinę Rusiją ar prūsų junkerius, bet ir visą eilę žmonių iš savo visuomenės, kurie anais laikais buvo greitai klūpčioti prieš caro sostą“ bei „netolimoj praeity puldinėjo Vilhelmų ir Urachų rankos, o šiandien jau dedasi vieninteliais Lietuvos nepriklausomybės kovotojais ir gynėjais“.⁴⁵ „Šie veikėjai, – pasak socialdemokratų deklaracijos, – savo darbais Tarybos (*Lietuvos Valstybės Tarybos – G. M. pastaba*) laikais per dvejus metus mokėjo po kojų minti liaudies teises ir balagano barškais versti kilnius demokratijos siekimus...“. Todėl socialdemokratai pareiškė, kad „nežiūrint to, kad jie yra mažumoje“, o „Seimo daugumai vadovauja reakciniai gaivalai“, drąsiai imsis kovoti „už tai, kad Lietuva būtų demokratinė respublika, kad joje visa valia būtų darbo žmonių, kad respublikos valdžia būtų atsakoma (*atsakinga – G. M. pastaba*) prieš de-

⁴⁴ Radikalų opozicinį socialdemokratų nusiteikimą parodė jau antrajame – pirmajame darbiname – Steigiamojo Seimo posėdyje padarytas jų pareiškimas, kuriame, teigiant, kad buvo įžeistos Steigiamojo Seimo suverenios teisės, buvo protestuojama prieš pirmajame Steigiamojo Seimo posėdyje Pirmininku išrinkto Aleksandro Stulginskio be balsavimo priimtą sprendimą pavesti laikinajai E. Galvanausko Vyriausybei toliau eiti pareigas. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 2 posėdis, 1920 m. gegužės 17 d., p. 6.

⁴⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. 18 posėdis, 1920 m. birželio 23 d., p. 150–153.

mokratinę krašto atstovybę, kad ji dirbtų liaudies naudai“, „kad Lietuvos konstituciją, pilietines teises, – laisvę žodžio, susirinkimų ir spaudos, laisvę draugijų, tikybos, asmens, jo buto ir korespondencijos neliečiamybę – dabotų ne žvalgybos skyrius, kaip lig šiol yra buvę, bet budri pačios liaudies priežiūra“, o jų – socialdemokratų, „uždavinys bus padėti įgyvendinti demokratinė tvarka kiekvienam mūsų gyvenimo plyšy“.⁴⁶

Socialdemokratų deklaracijoje, žvelgiant į ją šio straipsnio tematikos požiūriu, dar buvo pasisakyta už tautinių mažumų teises („demokratinėje Lietuvoje kiekviena jos piliečių tautinė grupė ne tik neprivalo būti varžoma kalbos ir kultūros reikaluose, bet turi iš valdžios gauti jos skaičiui atitinkamą lėšų dalį savarankiai tiems reikalams patenkinti“), visišką tikybos laisvę, socialinės bei ekonominės demokratijos įgyvendinimą Lietuvoje (tai galima teigti atsižvelgiant į deklaracijos fragmentą, kuriame kalbama apie būsimą socialdemokratų kovą už socialines-ekonominės darbininkų teises⁴⁷).

Taigi, iš to, kaip socialdemokratai apibrėžė savo darbo uždavinius Steigiamajame Seime, matyti, kad jie labai daug dėmesio skyrė Lietuvos politinio gyvenimo demokratizacijai. Natūralu, kad šiuo požiūriu socialdemokratai ypač stengėsi, kad Steigiamojo Seimo turimoje priimti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje būtų įtvirtinta kiek galima radikaliau demokratinė valdymo forma.

3. LSDP frakcijos nuostatos priimant 1920 m. birželio 10 d. Laikinąją ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. Nuolatinę Lietuvos Respublikos konstitucijas

Kaip ir visų konstituantų, taip ir Lietuvos Steigiamojo Seimo svarbiausias uždavinys buvo valstybės konstitucijos priėmimas. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad parengti nuolat turėjusią veikti konstituciją buvo didelis ir ilgas darbas, taip pat į tai, kad pats Steigiamojo Seimo

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ *Ten pat.*

„buvimo faktas griovė iki tol veikusią 1919 04 04 konstituciją“⁴⁸, Steigiamajam Seimui reikėjo priimti Laikinąją Konstituciją, kuri veiktu tol, kol bus parengta nuolatinė Lietuvos Valstybės Konstitucija. Todėl antrajame Steigiamojo Seimo posėdyje buvo nutarta sudaryti komisiją Laikinosios Konstitucijos projektui parengti. Projektas buvo greitai parengtas ir pradėtas svarstyti jau 1920 m. gegužės 21 d. vykusiame 5-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje⁴⁹, jo pagrindu 1920 m. birželio 10 d. buvo priimta trečioji Laikinoji Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Aptariant socialdemokratų santykį su šios Konstitucijos priėmimu reikia paminėti, kad, nepaisant to, jog į Steigiamojo Seimo sudarytą komisiją Laikinosios Konstitucijos projektui parengti be kitų partijų atstovų įėjo ir LSDP frakcijos narys Vincas Čepinskis, socialdemokratų frakcija parengė savo Laikinosios Konstitucijos projektą, kurį V. Čepinskis pateikė 5-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje 1920 m. gegužės 21 d. ir pasiūlė jį priimti kaip Laikinąją Lietuvos Konstituciją.⁵⁰ Nors LSDP frakcijos pasiūlytas projektas Seimo narių daugumos balsais buvo atmestas, o svarstyti nuspręsta Steigiamojo Seimo laikinosios komisijos parengtą projektą, socialdemokratams tiek svarstant šį projektą ir priimant Laikinąją 1920 m. birželio 10 d. Konstituciją, tiek ir vėliau – Nuolatinės Konstitucijos priėmimo metu 1922-aisiais, atkakliai gynė savo Laikinosios Konstitucijos projekte išdėstytas konstitucines nuostatas ir siekė, kad būtent jos būtų įtvirtintos tiek Laikinojoje, tiek ir Nuolatinėje Lietuvos konstitucijose.

Lyginant socialdemokratų pateiktą Laikinosios Konstitucijos projektą su Seimo komisijos parengtu Laikinosios Konstitucijos projektu, matyt, galima sutikti su istoriografijoje jau išsakyta nuomone, kad tarp jų buvo ryškūs, arba, kaip kad teigė patys socialdemokratams, „pamati-

⁴⁸ Riomeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 93.

⁴⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 2 posėdis, 1920 m. gegužės 17 d., p. 8; 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 27.

⁵⁰ *Ten pat*, p. 28.

niai“ skirtumai.⁵¹ „Pamatiniai“ skirtumai buvo skirtingi požiūriai į prezidento instituciją, į mirties bausmės panaikinimą bei į luomų ir ordinų panaikinimą, taip pat, pasak kai kurių istorikų, išsiskyrė nuomonės dėl ministrų kabineto sudarymo ir karo vado skyrimo.⁵² Pagal Seimo komisijos parengtą Laikinosios Konstitucijos projektą ministrais galėjo būti ir ne Seimo nariai, o kariuomenės vadas turėjo būti skiriamas prezidento. Socialdemokratų nuomone, ministrais galėjo būti tik Seimo nariai, o karo vadas, kuris pirmiausia turi būti geras savo srities specialistas, turėjo būti skiriamas ministro pirmininko ir per pastarąjį atsakingas Seimui.⁵³

Galima teigti, kad LSDP frakcija griežtai pasisakė už radikaliai parlamentinę respubliką, kurioje visa „suvereni Lietuvos valdžia priklauso liaudžiai“, o Seimas yra minėtos liaudies suverenios „valdžios ir galios reiškinys“ bei svarbiausia ir pagrindinė valdžios institucija, ir kurioje Prezidento institucijos iš viso nebūtų, o „kraštui reikale atstovautų Seimo pirmininkas“.⁵⁴ Tokių pat nuostatų socialdemokratai laikėsi ir svarstant bei priimant nuolatinę 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Res-

⁵¹ Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 28–30. Taip pat žr.: Prezidento klausimas. *Socialdemokratas*. 1920, gegužės 27, p. 1; Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 44; Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatoms Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje*: konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998, p. 90.

⁵² *Ten pat*.

⁵³ Ši socialdemokratų nuostata kilo tiek iš principinio nusistatymo prieš prezidento instituciją, tiek ir iš Lietuvos politinio gyvenimo 1919 m. patirties. Pavyzdžiui, viename iš savo pasisakymų svarstant Laikinosios Konstitucijos projektą, S. Kairys kalbėjo apie tai, kad lenkų sukilimo metu kariuomenės vadas S. Žukauskas „vilkinio“, nepaisant to, kad Ministrų kabinetas norėjo jį priversti veikti, o Prezidentas kariuomenės vadu visiškai pasitikėjo. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54.

⁵⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 28; 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31, p. 72. Čia reikėtų pažymėti, kad dar iki Steigiamojo Seimo darbo pradžios veikusioje Lietuvos Konstitucijos projekto rengimo komisijoje dirbęs socialdemokratas teisininkas A. Janulaitis griežtai pasisakė prieš prezidento institucijos įvedimą būsimojame Lietuvos Konstitucijoje. Žr. Lietuvos konstitucijos projekto rengiamosios komisijos byla. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 122, lap. 73.

publikos Konstitucija.⁵⁵ Ypač griežtai socialdemokratui pasisakė prieš prezidento instituciją.⁵⁶

Anot LSDP lyderio S. Kairio, kalbėjusio svarstant Laikinosios Konstitucijos projektą, „jei norima sudemokratinimo pasiekti patį dugną, tai visa galia turi priklausyti Seimui“, kuris „gaudamas mandatą iš žmonių negali perleisti jo tiems, kas neturi teisės juo naudotis“.⁵⁷ Todėl, pasak socialdemokratų, prezidento institucijos įvedimas prieštarauja „Seimo kaip suvereno valdžiai“.⁵⁸ K. Bielinis svarstant Nuolatinės Konstitucijos projektą 1922 m. kalbėjo: „Įvedimas prezidentūros varžo demokratijos teises, nes Seimas tokiu būdu perleidžia dalį savo teisių atskiram žmogui – prezidentui“.⁵⁹ Konstitucijų projektų svarstymuose dalyvavusių socialdemokratų manymu, dėl prezidentų siekių įgyti vis didesnę valdžią bei su prezidento institucijos egzistavimu susijusių galimų intrigų, ji (prezidento institucija) apskritai sukelia pavojų demokratijai. Kaip kalbėjo V. Čepinskis viename iš posėdžių svarstant Nuolatinės

⁵⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 79–84; 184 posėdis, 1922 m. kovo 17, p. 55, 57; 185 posėdis, 1922 m. kovo 22, p. 60–63, 67; 218 posėdis, 1922 m. birželio 18 d., p. 94; 222 posėdis, 1922 m. liepos 12, p. 60–61, 72; 224 posėdis, 1922 m. liepos 14 d., p. 101–102; 234 posėdis, 1922 m. rugpjūčio 1 d., p. 47. Taip pat žr. Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui. *Socialdemokratas*. 1922, liepos 20, p. 1.

⁵⁶ *Ten pat*. Taip pat žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 29–30; 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54; 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31 d., p. 65; Prezidento klausimas. *Socialdemokratas*. 1920, gegužės 27, p. 1; Anzelmas. Ar mums reikia prezidento. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 3, p. 1; 1921, kovo 10, p. 1; 1921, kovo 24, p. 1; 1921, kovo 31, p. 1.

⁵⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54.

⁵⁸ *Ten pat*. Anot S. Kairio, visos „prievolės ir teisės, numatomos projekte pavesti prezidentui“, yra „nesuprantamos, jei Seimas yra vienintelis krašto šeimininkas“ ir kad yra „nesuprantama“ tai, „kaip atsakomas prieš Seimą ir šalį Ministerių kabinetas gali priklausyti nuo prezidento“, nes „išeina, kad valstybės šeimininkas negali kviesti ir statyti žmones valstybės darbu vesti ir vykinti“, nes „tai daro visai kitas žmogus“. LSDP lyderio nuomone, socialdemokratams, „kaip nuosaikiems (nuosekliams – G. M. pastaba) demokratams“, „yra nesuprantamos“ ir Steigiamojo Seimo komisijos parengto Laikinosios Konstitucijos projekto „nustatomos prezidentui teisės, privilegijos ir prievolės“.

⁵⁹ Iš Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratas*. 1922, kovo 23, p. 2; *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 posėdis, 1922 m. kovo 17 d., p. 56–58.

Konstitucijos projektą, „respublikoj prezidentas yra antidemokratinas asmuo, antidemokratinga institucija“.⁶⁰ K. Bielinis, pasisakydamas prieš prezidento instituciją, tvirtino, kad „prezidento institucija sukelia pavojų demokratijai, nes prezidentas gali siekti įgyti vis didesnę valdžią ir tai gali sąlygoti „ėjimą į absoliutizmą“, „monarchizmo“ ir „absoliutizmo“ susiformavimo pavojų.“⁶¹

Savo argumentą, esą prezidento institucija kelia pavojų demokratijai, nes sudaro galimybes vienam asmeniui įgyti vis daugiau ir daugiau valdžios bei sukuria sąlygas reikštis demokratijai pavojingoms intrigoms, socialdemokratai grindė ir neigiama, pasak jų, 1919 m. patirtimi. Svarstant Laikinosios ir Nuolatinės konstitucijų projektus socialdemokratai ne kartą išreiškė neigiamą požiūrį į 1919 m. Lietuvos Prezidento institucijos funkcionavimo praktiką, kuri, anot jų, skatino įvairius nedemokratiškumo, antidemokratiškumo ir įvairių intrigų pasireiškimus.⁶² Krikščionių demokratų pasisakymą už prezidento instituciją socialdemokratų pranešėjai siejo su „kunigams būdingu autokratizmu“, su jų atstovavimu „monarchinei – dvarininkei Lietuvos tradicijai“, polinkiu į monarchiją ir noru sumažinti ar

⁶⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 posėdis, 1922 m. liepos 12 d., p. 60. Toliau čia pacituotoje kalboje V. Čepinskis teigė: „Kadangi Lietuvos Respublika yra demokratinė respublika, nes mes statome sau tikslą eiti į tam tikrą demokratingumą, o mes socialdemokratai esame jos šalininkai, tai mes balsuosim už tai, kad respublikos prezidentas būtų pakeistas Seimo pirmininku“.

⁶¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 224 posėdis, 1922 m. liepos 14 d., p. 99, 101. Tokį pavojų K. Bielinis įžvelgė iš Nuolatinės Konstitucijos projekto teksto kilusioje galimybėje, jog tarp Seimo rinkimų valstybė gali 60 dienų egzistuoti be Seimo. *Ten pat*, p. 101.

⁶² Kaip antai 1920 m. gegužės 26 d. svarstant Laikinosios Konstitucijos projektą S. Kairys savo kalboje atkreipė dėmesį, kad dėl Prezidento vaidmens liko nenubausti „tie, kurie vykdė terorą ir represijas prieš darbininkų judėjimą Lietuvoje ir kurie yra atsakingi už Valiukų ir Smolskio nužudymą“. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54. LSDP frakcijos seniūnas K. Venclauskis vienoje iš savo kalbų prieš prezidento instituciją tvirtino, kad „vienas didžiausių buvusio prezidento (*turimas mintyje Antanas Smetona – G. M. pastaba*) norų buvo, kad čia (*Lietuvoje – G. M. pastaba*) būtų monarchija“ ir kad, pasak minimo socialdemokrato, prezidento institucijos nori tie, „kurie norėjo [„siekė“] Uracho“. Apie tai taip pat kalbėjo K. Bielinis ir V. Čepinskis. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 posėdis, 1922 m. kovo 17 d., p. 57; 185 posėdis, 1922 m. kovo 22 d., p. 60, 63.

panaikinti demokratiją.⁶³ Tačiau pasaulyje, socialdemokratų teigimu, „nyksta ne tik monarchijos“, bet ir „mažinamos prezidentų galios“.⁶⁴ Anot pagrindinio LSDP frakcijos Steigiamajame Seime konstitucinių reikalų žinovo V. Čepinskio, „visur einama prie tvarkos, kad parlamentas ir įstatymus leistų, ir valdžią skirtų, ir valdžios darbus prižiūrėtų“ ir kad tokie procesai „ypač išryškėjo didžiojo karo metu, kai revoliucija išvartė visą eilę imperatorių, karalių ir karaliukų su jų sostais“.⁶⁵ Tada ir „prezidentas darosi neberekalingas“. V. Čepinskis savo kalbose Steigiamajame Seime bei nemažos apimties „Socialdemokrato“ straipsnyje, nukreiptame prieš prezidento instituciją, siūlė imti Lietuvai pavyzdį iš Šveicarijos, kurioje nėra prezidento institucijos, „visa valia Seimo rankose“ ir visa „valdžia už savo darbus atsako prieš Seimą“, o „respublikos galva skaitosi ministerių kabineto pirminkas“, kuriuo tik vieneriems metams renkamas vienas iš septynių „žmonių“ iš „ministrų kabinetą atitinkančios, parlamento renkamos ir tik tiek laiko, kiek ir pats ją išrinkęs parlamentas dirbančios Respublikos tarybos“.⁶⁶ Galima paminėti, kad dar vienas socialdemokratų argumentas prieš prezidento instituciją buvo tvirtinimas, kad ši ins-

⁶³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 83; 185 posėdis, 1922 m. kovo 22 d., p. 63. Anot prie LSDP frakcijos prisijungusio ir 1920 m. gegužę–rugsėję (tol, kol buvo Steigiamojo Seimo nariu) jos nariu buvusio socialisto liaudininko K. Lekecko, „svarstant prezidento klausimą susidūrė dvi – sena ir nauja pasaulėžiūros“ ir „prezidento nori tie, kurie negali atsiskirti nuo senų katalikybės tradicijų“, kurie „ir Urachą rinko tais pačiais motyvais“ ir kurie „nenori atiduot valdžios žmonėm Lietuvoje“. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31 d., p. 66, 68.

⁶⁴ Anzelmas [Čepinskis, V.]. Ar mums reikia prezidento. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 3, p. 1.

⁶⁵ *Ten pat*.

⁶⁶ *Ten pat*. Anot V. Čepinskio, Šveicarija „700 metų gyvena be prezidento“ ir dėl to, kad jo ten „nėra“ – „labai puiku“, nes „Šveicarijos Respublikos tvarka“, „ilgą laiką buvo pavyzdys laisvo, demokratingo krašto“, kuriame nėra „žiaurios savivalės“, „darbininkai palyginus liuosai gali kovoti už savo klasės reikalus“, o politinė sistema „yra labai paprasta, patogi ir pigi“.

titucija Lietuvai yra per brangi.⁶⁷ Kaip viename iš Steigiamojo Seimo posėdžių kalbėjo S. Kairys, „tik tokios didelės ir turtingos šalys kaip Amerika arba Vokietija gal ir gali leisti turėti prezidentą, bet tokiai kukliai, mažutei Lietuvos Respublikai, kam reikalingas žmogus tas pareigas atlikti?“⁶⁸

Kadangi prezidento institucija ne tik kad esą riboja Seimo teises ir kelia pavojų demokratijai, bet dar yra ir per brangi, tai, pasak socialdemokratų, visas prezidento pareigas, kurias nustatė tiek Laikinosios, tiek Nuolatinės konstitucijų projektai, gali atlikti ir Seimo pirmininkas.⁶⁹ Patebėtina, kad svarstant Nuolatinės Konstitucijos projektą socialdemokratams pateikė argumentą, jog Lietuva dvejus metus neturėjo prezidento, o tik Seimo pirmininką, laikinai einantį prezidento pareigas, ir kad ji ir toliau gali apsieiti be specialaus prezidento instituto.⁷⁰

Baigiant pristatyti socialdemokratų pasisakymo prieš prezidento instituciją argumentus⁷¹ ir vertinant juos (ypač iš šiandienos politikos teorijos ir politinės praktikos istorijos bei dabarties pozicijų), ko gero, galima teigti, kad aptariamo laikotarpio Lietuvos socialdemokratams neadekva-

⁶⁷ Pasak Laikinosios Konstitucijos projekto svarstymo metu kalbėjusio V. Čepinskio, Prezidento institucija yra „valstybei per brangiai atsieinanti – alga apie 180000 auksinų ir reprezentacija apie 150000 auksinų“. Šias lėšas, pasak socialdemokrato, galima panaudoti „skurdui krašte sumažinti“. Tai, kad prezidentūra Lietuvai brangiai kainuoja, diskusijoje dėl Laikinosios Konstitucijos projekto taip pat pažymėjo S. Kairys. Be to, jis tvirtino, kad prezidentūra Lietuvai kainavo „ne 400 tūkst., bet 1,5 milijono auksinų“. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 29; 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54. Apie tai, kad Prezidento institucijos įvedimas Lietuvai per brangu, socialdemokratams tvirtino debatuose ir dėl Nuolatinės Konstitucijos priėmimo 1922 m. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 posėdis, 1922 m. kovo 17 d., p. 55; 222 posėdis, 1922 m. liepos 12 d., p. 61.

⁶⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54.

⁶⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 54; 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 82–83; 184 posėdis, 1922 m. kovo 17 d., p. 55; 185 posėdis, 1922 m. kovo 22 d., p. 62–63; 222 posėdis, 1922 m. liepos 12 d., p. 60–61, 72.

⁷⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 82–83; 185 posėdis, 1922 m. kovo 22 d., p. 62–63.

⁷¹ Išsamiau apie Steigiamojo Seimo LSDP frakcijos poziciją Prezidento institucijos atžvilgiu žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratams 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese (1920–1922 m.). *Gairės*. 2007, Nr. 7, p. 32–39, Nr. 8, p. 26–35.

čiai ir hipertrofuotai vertino Steigiamojo Seimo komisijų parengtuose Laikinosios ir Nuolatinės konstitucijų projektuose numatytas prezidento institucijos galias. Galima tvirtinti, kad kategoriškai neigiamą to meto LSDP poziciją prezidento institucijos atžvilgiu lėmė: socializmo ideologinė tradicija; vadovavimasis marksistinės socializmo doktrinos viena iš radikalesnių to meto socialistinių interpretacijų; artimumas „revoliucinio socializmo“ ideologijai atstovavusioms vadinamojo II su puse Internacionalo partijoms⁷²; itin neigiamas Lietuvos prezidento institucijos veiklos 1919 m. vertinimas; taip pat to meto nuotaikos, sukeltos daugiau ar mažiau personalistinių valdymo sistemų – nedemokratiščių monarchijų – grūties ir 1917–1918 m. revoliucijų, taip pat dėl demokratijos išpopuliarėjimo radikaliai parlamentinėje, „prancūziškoje“, jos versijoje.⁷³

Minėtos aplinkybės ir reiškiniai suponavo LSDP pasisakymą už labai radikalią, ypač šiandienos požiūriu, demokratinę parlamentinę valdymo formą. Tai patvirtina ir kitos socialdemokratų atkakliai gintos konstitucinės nuostatos Laikinosios ir Nuolatinės konstitucijų priėmimo procesuose. Pavyzdžiui, jie pasisakė už tai, kad Seimo rinkimai vyktų ne kas trejus, kaip buvo siūloma Nuolatinės Konstitucijos projekte, o kas dvejus metus⁷⁴, pabrėždami pedagoginę, arba auklėjamąją, dažnai vykstančių Seimo rinkimų reikšmę. Pasak jų, dažni Seimo rinkimai neleistų Seimo „nusistatymui“ atitrūkti nuo krašto „nusistatymo“.⁷⁵ Beje, svarstant Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą LSDP frakcijos atstovai pasisakė už tai, kad savivaldos institucijos būtų renkamos ne trejiems, bet dvejais

⁷² Žr. Mitrulevičius, G. *Kas yra socialdemokratų partija: Stepono Kairio ir jo vadovaujamos tarpukario LSDP atsakymai*. Interneto prieiga: www.seti.lt.

⁷³ Riomeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 128–135.

⁷⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 posėdis, 1922 m. birželio 18 d., p. 94; 222 posėdis, 1922 m. liepos 12 d., p. 59–61.

⁷⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 posėdis, 1922 m. liepos 12 d., p. 59–61. V. Čepinskis čia nurodomame Steigiamojo Seimo posėdyje kalbėjo, kad „agitacija ypatingai tarp žmonių šalto kraujo, kuo lietuviai mėgsta dažnai pasigirti, yra labai naudingas daiktas“ ir net „perdėjimas (*agitacijoje* – G. M. *pastaba*) kai kuriais atvejais taip pat gali būti naudingas“ ir kad „vienintelė priemonė politiniai auklėti mūsų liaudį yra mitingai, surišti su įvairiais politiniais rinkimais“. V. Čepinskis čia cituojamoje kalboje taip pat atmetė argumentą, esą dažni rinkimai valstybei per daug kainuoja. *Ten pat*, p. 59.

metams⁷⁶, tai yra jie siūlė palikti iki tol galiojusią savivaldybių kadencijos trukmę. Taip pat galima paminėti, kad LSDP buvo prieš apskričių tarybų rinkimų atidėjimą iki 1924 m. ir siekė, kad jos būtų renkamos 1922 m.⁷⁷ Tačiau socialdemokratų pasiūlymus dėl savivaldybių ir Seimo rinkimų Steigiamojo Seimo dauguma atmetė.

Užsiminus apie socialdemokratų poziciją dėl savivaldybių kadencijos, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Steigiamajame Seime jie ragino skirti daugiau dėmesio savivaldybėms ir suteikti joms didesnes teises bei svarbesnį vaidmenį šalies gyvenime.⁷⁸ Pavyzdžiui, socialdemokratai siekė, kad milicija „priklausytų“ ne nuo Vidaus reikalų ministerijos, o būtų savivaldybių žinioje⁷⁹, kad nustatant apskričių centrus būtų atsižvelgta į gyventojų nuomonę.⁸⁰ Be to, socialdemokratai pasisakė ir prieš priverstinį piliečių dalyvavimą savivaldybių rinkimuose.⁸¹

Grįžtant prie LSDP frakcijos nuostatų dėl radikaliai demokratinės parlamentinės valdymo formos Konstitucijos priėmimo procese, galima paminėti jų siūlymą į Konstituciją įrašyti nuostatą, kad iniciatyvą keisti Konstituciją turėtų ne tik Seimas, bet ir 50 000 Lietuvos piliečių, o ne „dešimta dalis Lietuvos piliečių“, kaip siūlė krikščionys demokratai (anot V. Čepinskio, tai būtų apie 100 000 Lietuvos piliečių⁸²).

Taip pat reikėtų pažymėti, kad socialdemokratai, pasisakydami už „teismų nepriklausomybę“ ir nuo vyriausybės, ir nuo Seimo, siekė, kad teisėjai „būtų liaudies renkami ir jos mainomi“.⁸³ Socialdemokratų požiūriu, ši nuostata kyla „iš liaudies suverenių teisių“ ir teisėjų

⁷⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*. 57 posėdis, 1921 m. sausio 25 d., p. 553; 71 posėdis, 1921 m. kovo 11 d., p. 801–802.

⁷⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*. 71 posėdis, 1921 m. kovo 11 d., p. 802.

⁷⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*. 42 posėdis, 1920 m. rugsėjo 17 d., p. 363; 70 posėdis, 1921 m. kovo 9 d., p. 792–793.

⁷⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 61 posėdis, 1921 m. vasario 10 d., p. 616, 624.

⁸⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*. 64 posėdis, 1921 m. vasario 18 d., p. 661–662.

⁸¹ *Ten pat*, p. 667–668.

⁸² *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 posėdis, 1922 m. birželio 28 d., p. 94.

⁸³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 227 posėdis, 1922 m. liepos 20 d., p. 56–57.

rinkimas turi liaudžiai priklausyti.⁸⁴ Matyt, galima pritarti istoriografijoje išsakytam vertinimui, kad „tokį kategorišką LSDP frakcijos požiūrį į teismų organizaciją nulėmė ne vien socialdemokratijos bendrosios politinės nuostatos bei ideologinė doktrina, bet ir baimė, kad jie netaptų Seimo daugumos teismais, priklausomais nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios“.⁸⁵ Radikalų socialdemokratų demokratizmą rodė ir griežtas jų pasisakymas prieš luomus, privilegijas, titulus ir ordinus.⁸⁶ Diskutuojant dėl atitinkamo Laikinosios Konstitucijos projekto punkto V. Čepinskis siūlė komisijos formuluotę „Luomų, privilegijų ir titulų nėra“ pakeisti į „Luomai, titulai, rangai ir ordinai panaikinami“.⁸⁷

Priimant Konstituciją LSDP frakcija Steigiamajame Seime gynė nuostatą, kad „mirties, gimimo ir vestuvių aktai būtų registruojami vietos savivaldybėse ir tuo būtų išimti iš bažnyčios žinios“ ir siūlė į Konstituciją neįtraukti nuostatos, kad „tikybos mokslas privalomas visose Lietuvos mokyklose“.⁸⁸ Taip pat socialdemokratai buvo griežtai nusiteikę prieš tai, kad „bažnyčia būtų išnaudojama politinei agitacijai ir viešpatavimo tikslams“, siūlė apskritai bažnyčią atskirti nuo valstybės, o mokyklą nuo bažnyčios.⁸⁹

Reikia pažymėti, kad, sprendžiant iš socialdemokratų Nuolatinei Konstitucijai pateikto priedo „Ūkio skyrius“ (susidedančio iš 21 paragrafo), taip pat iš kai kurių atskirų 18-os jų siūlomų pataisų Kons-

⁸⁴ *Ten pat*, p. 59.

⁸⁵ Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatomis Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje: konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1998, p. 95.

⁸⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31 d., p. 68, 70; 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 82; 180 posėdis, 1922 m. kovo 8 d., p. 63, 67–71.

⁸⁷ Šis socialdemokratų reikalavimas taip pat nesulaukė pritarimo tarp kitų partijų atstovų ir nebuvo įtrauktas į Laikinąją Konstituciją. Tokias pat nuostatas šiuo klausimu socialdemokratai atkakliai gynė ir svarstant Nuolatinės Konstitucijos projektą. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31 d., p. 68, 70; 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 82; 180 posėdis, 1922 m. kovo 8 d., p. 63, 67–71.

⁸⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 posėdis, 1922 m. birželio 28 d., p. 95.

⁸⁹ *Ten pat*, *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 84.

titucijos projektui (pavyzdžiui, iš 1–14 bei 18-tos pataisų), išaiškėja (kaip ir iš jų Steigiamojo Seimo darbo pradžioje perskaitytos deklaracijos, tik šį kartą žymiai konkrečiau) jų pasisakymas už ekonominės ir socialinės demokratijos ar bent kai kurių jų aspektų įgyvendinimą Lietuvoje.⁹⁰ Socialdemokratams buvo labai nepatenkinti, kad jų pateikti siūlymai iš Konstitucijos projekto, „taip sakant, kaip ir pranyko“, ir dėl to išėjo „kaip ir pasityčiojimas“.⁹¹

Svarstant Laikinosios ir Nuolatinės konstitucijų projektus socialdemokratams ypač griežtai ir aktyviai pasisakė už tai, kad mirties bausmės panaikinimas būtų užfiksuotas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ir kaltino krikščionis demokratams nenoru tai padaryti.⁹² Reikia pastebėti, kad socialdemokratų frakcija ne tik pasisakė už teorinės nuostatos dėl mirties bausmės panaikinimo užfiksavimą Konstitucijoje, bet ir tik pradėjus dirbti Steigiamajam Seimui pareikalavo „tučtuojau sustabdyti mirties bausmės vykdymą“.⁹³ Socialdemokratams pavyko pasiekti, kad toks nutarimas būtų priimtas jau 4-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje 1920 m. gegužės 20 d.⁹⁴

⁹⁰ Žr.: Socialdemokratų frakcijos pasiūlytajai priedas į konstituciją. *Socialdemokratas*. 1922, vasario 9, p. 2; Socialdemokratų frakcijos pataisus teikiamos III Lietuvos konstitucijos svarstymui. *Socialdemokratas*. 1922, liepos 20 d., p. 1.

⁹¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 posėdis, 1922 m. birželio 28 d., p. 95.

⁹² *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 posėdis, 1920 m. gegužės 31 d., p. 68–70; 176 posėdis, 1922 m. vasario 24 d., p. 80–81; 181 posėdis, 1922 m. kovo 10 d., p. 81–84. V. Čepinskis, 1922 m. vasario 24 d. sakydamas labai ilgą kalbą pirmojo Nuolatinės Konstitucijos projekto skaitymo svarstymo metu, pabrėžė, kad „mes, socialdemokratams, skaitome teisę gyventi pagrindine ir neliečiama žmogaus teise“. Tiek Steigiamojo Seimo posėdžių metu, tiek „Socialdemokrate“ „Seimo dauguma“ buvo kaltinama „norėjimu“ palikti mirties bausmę, ir tarsi stebimasi, kad „krikščionys“, net „Kristaus mokslo mokytojai palaiko mirties bausmę“. Vis dėlto čia pat buvo pastebima, kad stebėtis nėra ko, nes „tie, kurie šiandien krikščionių vardą nešioja ir jų priešaky stovi, darė baisesnių dalykų...“, kad, pavyzdžiui, „iškilus... karui, krikščioniškoji pravoslaviškoji dvasininkija Kristaus vardu laimino caro armijos ginklą ir su kryžium lydėjo juos žmonių žudyti“, „tą patį darė Vokietijoje „krikščioniškieji“ protestantai“, o „Austroose – „krikščioniškieji katalikai“.

⁹³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 4 posėdis, 1920 m. gegužės 20 d., p. 23.

⁹⁴ *Ten pat*, p. 23–24.

4. LSDP frakcijos kova prieš antidemokratinis reiškinis šalies politiniame gyvenime

Pereinant nuo LSDP frakcijos Steigiamajame Seime nuostatų, orientuotų į tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje būtų įtvirtinta kiek galima radikaliau demokratinė valdymo forma, prie šios frakcijos santykio su demokratizacijos proceso praktika 1920–1922 m. Lietuvoje, pirmiausia reikėtų paminėti, kad jau pirmajame darbiniam Steigiamojo Seimo posėdyje 1920 m. gegužės 17 d. socialdemokratai iškėlė klausimą dėl būtinybės paskelbti amnestiją bei pateikė Amnestijos įstatymo projektą (V. Požela).⁹⁵ Kituose Seimo posėdžiuose, kuriuose buvo svarstomas šio įstatymo priėmimas, vykusiose diskusijose aktyviai dalyvavę LSDP frakcijos Steigiamajame Seime atstovai pasisakė ir už tai, kad Amnestijos įstatymas taip pat būtų pritaikytas 1920 m. vasario mėnesio Panemunės įvykiuose dalyvavusiems kareiviams. Dėl jų amnestijos Steigiamojo Seimo posėdžiuose kilo dideli ginčai, kuriuose socialdemokratai apkaltino krikščionių demokratų bloko atstovus noru laikyti politinius priešininkus kalėjime.⁹⁶ Socialdemokratų pasiūlymui radus pritarimą tarp kitų partijų atstovų, 1920 m. gegužės 22 d. Steigiamasis Seimas priėmė Amnestijos įstatymą, kuris pirmiausia palietė „politinius nusikaltėlius“, nors buvo suteikta palengvinimų ir tam tikrai kategorijai kriminalinių nusikaltėlių – tiems, kurie buvo nuteisti mirties bausme, ji pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu.⁹⁷

Užsiminus apie socialdemokratų reikalavimą jau pačioje Steigiamojo Seimo darbo pradžioje priimti Amnestijos įstatymą, galima pažymėti,

⁹⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. 2 posėdis, 1920 m. gegužės 17 d., p. 6, 8.

⁹⁶ *Ten pat*, p. 8; 5 posėdis, 1920 m. gegužės 21 d., p. 32–34; 6 posėdis, 1920 m. gegužės 22 d., p. 38, 40–41.

⁹⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*. 6 posėdis, 1920 m. gegužės 22 d., p. 41–43. Priimtu Amnestijos įstatymu socialdemokratai nebuvo visiškai patenkinti ir frakcijos specialiame pareiškime teigė, kad „priimtoji amnestija neliečia kai kurias politinių nusikaltėlių grupes“ ir „teismo ir tardymo įstaigos turi imtis tinkamų priemonių veikiau visus tuos nusikaltėlius išstardyti, kad tuo būdu kaltininkai būtų veikiau nubausti, nekaltieji veikiau paleisti nuo teismo persekiojimo sunkenybių“.

kad ir Steigiamojo Seimo darbo pabaigoje socialdemokratams protestavo prieš tai, kad krikščionys demokratams visai, anot socialdemokratų, atdėlio Amnestijos įstatymo priėmimą.⁹⁸

Jau pačioje Steigiamojo Seimo darbo pradžioje, vėlgi pirmajame darbiniam jo posėdyje 1920 m. gegužės 17 d., socialdemokratų frakcijos atstovai pasisakė už tai, kad būtų ištirti, jų manymu, neteisėti ir antidemokratiški iki tol (Steigiamojo Seimo posėdžiavimo pradžios) valdžios atstovų padaryti veiksmai ir būtų įsteigta speciali komisija „valdžios agentų darbams tirti“.⁹⁹ Vėliau LSDP frakcijos nariai aktyviai dalyvavo diskusijose dėl šios komisijos padarytų pranešimų.¹⁰⁰ Socialdemokratams Steigiamojo Seimo darbo pradžioje pasisakė už tai, kad atsakymai į interpeliacijas būtų duoti ne per 10 dienų, kaip siūlė ir nusprendė dauguma, o per 7 dienas, bei reikalavo, kad į Seimo nario paklausimą valdžios atstovas atsakytų kitame Seimo posėdyje.¹⁰¹

Pirmaisiais Steigiamojo Seimo darbo metais socialdemokratams gynė Seimo narių, kaip Tautos išrinktų politikų, teises¹⁰², Lietuvos Respublikos piliečių įsitikinimų laisvę¹⁰³, būtinumą laikytis teisinės valstybės princi-

⁹⁸ Demoralizacija. *Socialdemokratas*. 1922, birželio 24, p. 2.

⁹⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 2 posėdis, 1920 m. gegužės 17 d., p. 8–9. Tokia komisija, tik šiek tiek kitokiu pavadinimu („komisija neteisėtiems valdžios darbams tirti“), buvo įsteigta.

¹⁰⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*. 6 posėdis, 1920 m. gegužės 22 d., p. 45–46; 19 posėdis, 1920 m. birželio 25 d., p. 161–164.

¹⁰¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 3 posėdis, 1920 m. gegužės 18 d., p. 12–13.

¹⁰² Socialdemokratams V. Požela ir K. Venclauskis, kartu su valstiečių liaudininkų bloko atstovais gindami kai kurių krikščionių demokratų bloko atstovų pasiūlytą atmesti nuostatą, pagal kurią Seimo narių galima areštuoti sutikus tik dviem trečdaliams Seimo narių, pasiekė, kad minėtas pasiūlymas būtų atmestas. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 24 posėdis, 1920 m. liepos 7 d., p. 208–209.

¹⁰³ Pavyzdžiui, 1920 m. rugsėjo 20 d. V. Požela ir S. Kairys pateikė užklausimą vidaus reikalų ministrui dėl to, kad per naujokų į kariuomenę ėmimą Panevėžio apskrityje buvo pašauktas stoti į kariuomenę Antanas Pajuodis, „kuris savo įsitikinimais yra priešingas karui ir dėl to atsisakė eiti į kariuomenę ir prisiekti“. Anot minėtų socialdemokratų, jų turimomis žiniomis, A. Pajuodis dėl to buvo uždarytas į kalėjimą ir milicininkų mušamas reikalaujant, kad jis prisiektų. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 1920 m. rugsėjo 20 d., p. 387.

pu¹⁰⁴, tautinių mažumų teises¹⁰⁵, taip pat ne kartą pasisakė prieš cenzūrą.¹⁰⁶ Socialdemokratai protestavo prieš trukdymus Lietuvos piliečiams gauti užsisakytus užsienyje (Vokietijoje, JAV) leidžiamus socialistinius laikraščius.¹⁰⁷

Nuo pat pirmųjų darbo Steigiamajame Seime dienų socialdemokratai pasisakė prieš darbininkų teisių varžymus.¹⁰⁸ Jie gynė poziciją, kad profsąjungos turėtų teisę ginti ir atstovauti darbininkų reikalams. Tačiau šiuo klausimu siūlytą jų rezoliuciją Steigiamojo Seimo dauguma atmetė.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ryškus šiuo požiūriu yra epizodas su svarstymu 1920 m. birželio 9 d. socialdemokratų įteiktos interpeliacijos dėl, jų nuomone, neteisėto Valstybės Prezidento malonės akto karininkui P. Petroniui ir karo valdininkui P. Pilkauskui. V. Požela tvirtino, kad „svarbu, ar pats malonės aktas buvo teisėtai atliktas, ar neteisėtai“, o tai, ar „kaltas, ar nekaltas Petronis, šiuo atveju nesvarbu“. Taigi V. Požela gynė nuostatą, kad kaltinamojo kalte nustatyti gali tik teisminės instancijos. Vadinasi, kol jos to nepadarė, Prezidentas neturi teisės kištis į teismų jurisdikciją, taip pat neturi teisės suteikti malonės akto. Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 13 posėdis, 1920 m. birželio 9 d., p. 101–104.

¹⁰⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. 10 posėdis, 1920 m. birželio 2 d., p. 78. Socialdemokratai pasisakė už tai, kad lenkų frakcija turėtų savo atstovą Švietimo komisijoje, nes, anot S. Kairio, „kultūros reikalas labai opus ir reikėtų pripažinti visišką autonomiją ir duoti tautinėms mažumoms ginti savo kultūros reikalus“.

¹⁰⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*. 182 posėdis, 1922 m. kovo 14 d., p. 7–8, 15–20.

¹⁰⁷ Žr., pavyzdžiui: Užsienio ir Vidaus reik. Ministeriams paklausimas. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 5, p. 2.

¹⁰⁸ Štai 7-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje 1920 m. gegužės 26 d. LSDP frakcijos atstovas V. Čepinskis pateikė vidaus reikalų ministrui paklausimą dėl, jo nuomone, neteisėtai uždrausto darbininkų mitingo Kybartuose. O 1920 m. birželio 7 d. LSDP frakcija įteikė interpeliaciją finansų ministrui dėl spaustuvinių streiko. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 posėdis, 1920 m. gegužės 26 d., p. 49; 12 posėdis, 1920 m. birželio 7 d., p. 90, 94–95; 13 posėdis, 1920 m. birželio 9 d., p. 98–99.

¹⁰⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 13 posėdis, 1920 m. birželio 9 d., p. 100. 1920 m. birželio 11 d. Steigiamojo Seimo posėdyje LSDP atstovai įteikė interpeliaciją vidaus reikalų ministrui „dėl atleidimo iš vietų dvarų darbininkų Vilkaviškio apskrityje“, kuri buvo svarstoma 1920 m. birželio 25 d. Jos svarstymo metu pasisakęs LSDP frakcijos narys A. Purėnas kalbėjo, kad Lietuvoje „visur sistemingai nevykdomi valdžios įstatymai“, kurie, būdami priimti LVT, kad ir „yra netobuli“, tačiau jeigu jie (*minėti įstatymai – G. M. pastaba*) būtų vykdomi, darbininkai nebūtų tiek nukentėję. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 14 posėdis, 1920 m. birželio 11 d., p. 106; 19 posėdis, 1920 m. birželio 25 d., p. 166–167. Atkreiptinas dėmesys, kad nors interpeliacija dėl darbininkų atleidimo Vilkaviškio apskrities dvaruose nebuvo pripažinta skubota, bet buvo priimta.

Ypač griežtai socialdemokratams pasisakė prieš karo padėties įvedimą Lietuvoje. Po to, kai 1920 m. pavasarį trumpam (keletui mėnesių) ji buvo panaikinta, 1920 m. gegužės 21 d. „Socialdemokratas“ griežtai įvertino 1919–1920 m. pirmaisiais mėnesiais buvusią karo padėtį ir ją palaikiusias politines jėgas.¹¹⁰ Anot socialdemokratų laikraščio, karo padėtis, kurią taip rėmė „klerikalai“, sudarė galimybę įsigalėti karo komendantams ir „kartais ištvirkinti patiems kareiviams“, taip pat padėjo „Lietuvos milicijai ir komendantams virsti „bašibuzukais“. Ir dėl to, pasak „Socialdemokrato“, „kalta buvusi krikščionių demokratų ir Pažangos valdžia, sąmoningai karo stovį įvedusi ir nenorėjusi jo panaikinti“. Todėl cituojamo straipsnio autoriaus požiūriu, „keliant atsakomybės klausimą, teisiųjų suole reikia sodinti ne tik patys kruvinų darbų vykdytojai, bet ir tie, kas prie jų privedė“.

1920 m. liepos 23 d. Steigiamajame Seime vėl priimant nutarimą dėl karo padėties įvedimo, LSDP frakcijos vardu kalbėjęs S. Kairys griežtai pasisakė prieš įvedimą karo padėties, kuri „kaip mechaninė priemonė, nepasieks savo tikslo“, o tik „sustabdys piliečių laisves“, „duos priešui ginklą į rankas, duos galimybę tvirtinti, kad garantuotos Steigiamojo Seimo laikinąja konstitucija laisvės yra burbulas“ bei „bus įrankis priešams, kuris bus plačiai, kad ir slaptai vartojamas ir patrauks pirmon eilėn savo pusėn darbininkus ir valstiečius“.¹¹¹

Karo padėtis ir jos įvedimas buvo labai aštriai kritikuojami daugelyje 1920–1922 m. išspausdintų straipsnių.¹¹² „Socialdemokrate“ ji vadinama: „visuomenės sukiršinimu, jos nepasitenkinimo didinimu“¹¹³, „nepasitikėjimo aktu, kurį valdžia ir jai pritarusios krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų blokų partijos reiškia visuomenei“¹¹⁴, „dabartinės

¹¹⁰ Neatsargus žingsnis. *Socialdemokratas*. 1920, gegužės 21, p. 1.

¹¹¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 30 posėdis, 1920 m. liepos 23 d., p. 251.

¹¹² Žr.: Vėl karo stovis. *Socialdemokratas*. 1920, liepos 29, p. 1; Taika ar karas. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 12, p. 1; Išvirkščioji pusė. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 26, p. 1; Reikia pagalios pašalinti karo stovį. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 17, p. 1.

¹¹³ Išvirkščioji pusė. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 26, p. 1.

¹¹⁴ Vėl karo stovis. *Socialdemokratas*. 1920, liepos 29, p. 1.

valdžios ... karu su savo krašto piliečiais“, „karo komendantų ir milicijos tvirkiniu“, leidžiant jiems „daugiau sauvaliauti, elgtis savo nuožiūra“, „spaudos varžymu“, dėl kurio „vietoj atviro viešo žodžio skleidžiami visuomenę labai piktinantys ir erzinantys gandai“.¹¹⁵

Anot LSDP laikraščio, jeigu ir „be karo stovio įvedimo“ šalyje Kons-titucija „veikė tik ant popieriaus, o nuo politinių kalinių nepasiliuosavo kalėjimai“, po karo padėties įvedimo valdžia „revoliuciniam susipratu-siam proletariatui“ tiesiog „paskelbė plačiu frontu vedamą karą“, kuris, anot socialdemokratų, pasireiškia tuo, kad tiek Kaune, tiek ir „visoje pla-čioje Lietuvoje darbininkų profesinės sąjungos negali veikti, nes apskri-ties ir miestų viršininkai jų įstatų neregistruoja“, joms neleidžiama išleisti savo laikraščio, nes visi jų mėginti leisti laikraščiai buvo uždaryti, „o už ką tą padarė, nė pats prokuroras negali pasakyti“.¹¹⁶ Pasak LSDP laikraš-čio, dėl karo padėties Lietuvoje „išsivystė“ tokia tvarka, „kokia prieš karą galėjo pasigirti Persija ar Rusija pikčiausiais reakcijos laikais“.¹¹⁷ „Social-demokrate“ buvo teigiama, kad įvedę karo padėtį lietuviškieji „klerikalai, revoliucijos priversti būti demokratinės respublikos šalininkais, stengiasi išgraužti iš mūsų gyvenimo visą tikrai demokratinės tvarkos turinį, ir palikti tik tuščią demokratizmo kevalę, kuriame galėtų liuosai vartytis pasislėpę urachininkai ir caro kampininkai“.¹¹⁸

„Socialdemokrate“ buvo nuolat griežtai pasisakoma prieš karo padė-tį, reikalaujama jos panaikinimo, akcentuojamas „politinio krašto gyve-nimo paliuosavimas“, jo „vedimas prie teisėtos tvarkos“.¹¹⁹ Kovą su karo padėtimi, kurios pasekmės yra „mirties baismės, trėmimai, darbininkų ir profesinių sąjungų gujimas ir visokia reakcija“, LSDP laikė pirmaeilu savo darbu.¹²⁰ Socialdemokratai ne tik savo spaudoje aštriai kritikavo karo padėties egzistavimą, bet ir 1921 m. birželio 10 d. Steigiamajame Seime

¹¹⁵ Išvirkščioji pusė. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 26, p. 1.

¹¹⁶ Taika ar karas. *Socialdemokratas*. 1920, rugpjūčio 12, p. 1.

¹¹⁷ Atsakomingi. *Socialdemokratas*. 1921, rugsėjo 16, p. 1.

¹¹⁸ *Ten pat*.

¹¹⁹ Reikia pagalios pašalinti karo stovį. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 17, p. 1.

¹²⁰ Steigiamojo Seimui susirinkus. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 16, p. 3–4.

įteikė Ministrui Pirmininkui paklausimą, kuriame buvo sakoma, kad nors Lietuva nuo 1921 m. pradžios nebekariauja, joje tebeviešpatauja karo padėtis, dėl kurios, jų nuomone, yra sustabdytos piliečių laisves apsaugančios konstitucinės garantijos, įvesti karo teismai, nagrinėjantys išskirtinai tik politines bylas, bei „slopinamas visas krašto gyvenimas, neduodama galimybės jam įeiti taikion vagon, neleidžiama kraštui organizuotis“.¹²¹ Išdėsčiusi pagrindines karo padėties blogybes ir konstatavusi, kad ji „valdžios taikomas (*karo padėtis – red. pastaba*) visų pirma varžyti klasiniam darbininkų judėjimui“, socialdemokratų frakcija „klausė valdžios, kada ji mano karo stovį panaikinti“.¹²²

Socialdemokratų nepatenkino 1921 m. rugsėjo 16 d. Ministro pirminko K. Griniaus atsakymas į šį paklausimą Steigiamajame Seime ir jo argumentai už tolesnį karo padėties buvimą. Apie tai LSDP laikraštyje buvo rašoma: „iš dabartinės valdžios mes kitokio atsakymo nei nelaukėm“, nes „mūsų demokratai ir krikščioniškieji, ir nekrikščioniškieji tiek tesinaudoja demokratine tvarka, kiek ji padeda jiems patverti į savo rankas valdžią“, o po to jie „lig pakaušio pasineria tuose įpročiuose, kurie vyravo carų laikais“.¹²³ Tai, jų tvirtinimu, rodė, kad „biurokratinė – policinė dvasia kiaurai perėmė“ Lietuvos „įstaigas ir pačią valdžią ir jos žada rūgti toj atmosferoj, kol darbo demokratija, paaugusi ir subrendusi, nepamokys jų, kas tai yra demokratinis visuomenės gyvenimas“.¹²⁴

Socialdemokratai buvo griežtai nusistatę prieš karo padėtį, nes jos metu buvo areštuojami ir mušami darbininkų judėjimo veikėjai ir politiniai kaliniai. Galima pažymėti, kad LSDP frakcijos nariai įteikė ne vieną paklausimą ir interpeliaciją Vyriausybės nariams dėl įvairiose Lietuvos vietose vykusių suėmimų, dėl kratų ir žiauraus elgesio per jas, dėl karo

¹²¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 123 posėdis, 1921 m. rugsėjo 16 d., p. 22–23; P. Ministerių Pirmininkui Socialdemokratų frakcijos paklausimas. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 16, p. 3–4.

¹²² *Ten pat*; Steigiamasis Seimas. *Socialdemokratas*. 1921, rugsėjo 22, p. 3.

¹²³ Steigiamasis Seimas. *Socialdemokratas*. 1921, rugsėjo 22, p. 3.

¹²⁴ *Ten pat*.

komendantų bei milicijos pareigūnų savivaliavimo ir smurtavimo.¹²⁵

Dar iki karo padėties įvedimo 1920 m. LSDP frakcija 1920 m. birželio 25 d. įteikė interpeliaciją krašto apsaugos ministrui „dėl kratų ir areštų, kuriuose buvo protestuojama prieš žvalgybos skyriaus įvykdytas kratas ir areštus ryšium su spaustuvių darbininkų streiku“.¹²⁶ Nors socialdemokratų siūlymas išsiaiškinti minėtų areštų aplinkybes ir priežastis susilaukė ir valstiečių liaudininkų bloko atstovų palaikymo, krikščionių demokratų atstovams pasisakius „prieš“ (pasak krikščionių demokratų atstovo Eliziejaus Draugelio, „jeigu šią interpeliaciją priimtume, tai tik padėtume komunistams varyti savo, Lietuvai pražūtingą darbą“¹²⁷), interpeliacija buvo atmesta. Pastebėtina, kad dar prieš šios interpeliacijos svarstymą ir įteikimą „Socialdemokrate“ apie darbininkų judėjimo veikėjams metamus kaltinimus komunistine veikla buvo rašoma, kad „kaip caro žandarai dengdavo visus despotizmo priešus žodžiu „vnutrenij vrag“, taip mūsų klerikalai bolševizmo kepure apmauna kiekvieną, kas neduoda jiems ramiai veidmainio kaukės nešioti...“¹²⁸

Socialdemokratui Steigiamajame Seime 1921 m. kovo 8 d. ir gegužės 18 d. pateikė interpeliacijas¹²⁹ dėl 1921 m. įvairiose Lietuvos vietose

¹²⁵ Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 47 posėdis, 1920 m. spalio 1 d., p. 438; 55 posėdis, 1921 m. sausio 17 d., p. 530; 57 posėdis, 1921 m. sausio 25 d., p. 551, 561–562; 67 posėdis, 1921 m. kovo 1 d., p. 723; 121 posėdis, 1921 m. rugsėjo 9 d., p. 38–39.

¹²⁶ *Ten pat*; 19 posėdis, 1920 m. birželio 25 d., p. 167.

¹²⁷ *Ten pat*, p. 168.

¹²⁸ Amnestijos politiniamis. *Socialdemokratas*. 1920, gegužės 21, p. 1.

¹²⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 69 posėdis, 1921 m. kovo 8 d., p. 772–773; 93 posėdis, 1921 m. gegužės 18 d., p. 38; 94 posėdis, 1921 m. gegužės 20 d., p. 45. Taip pat žr.: Krašto Apsaugos Ministeriui dėl Utenos žvalgybos areštų ir mušimų. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 10, p. 2; Socialdemokratų frakcijos interpeliacija dėl areštų ir areštuotųjų mušimo. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 26, p. 1–2. Reikėtų pridurti, kad ir iki šių interpeliacijų pateikimo socialdemokratai griežtai protestavo ne tik prieš darbininkų judėjimo veikėjų areštus, bet ir prieš suimtųjų bei politinių kalinių mušimus. Kaip antai antrajame 1921 m. „Socialdemokrato“ numeryje buvo išspausdintas LSDP frakcijos pirmininko teisininko K. Venclauskio straipsnis „Kauno kalėjime“, kuriame rašoma apie jo apsilankymą Kauno kalėjime. Pasak teisininko, čia „tris valandas praleidus pasiliko sunkiausias išpuolis...“, todėl kyla klausimas: „kur ta demokratinė ir laisva respublika, kad už politinius įsitikinimus muša, kankina, ir tik kalėjimas gelbėja nuo nagaikos“. Žr. Venclauskis, K. Kauno kalėjime. *Socialdemokratas*. 1921, sausio 13, p. 1.

(Kaune, Kalvarijoje, Ukmergėje, Marijampolėje ir kituose miestuose) suiminėjamų asmenų, kurie, pasak valdžios atstovų, buvo susiję su po-
grandinėmis komunistų organizacijomis, siekusiomis Lietuvoje sukelti
revoliuciją, bei ruošusių Lietuvoje teroro aktus. Socialdemokratų tokie
valdžios atstovų paaiškinimai neįtikino ir jie tvirtino, kad sulaikomi
profesjonų aktyvistai ir darbininkų spaudos darbuotojai.¹³⁰

Svarstant minėtas interpeliacijas aktyviai dalyvavę socialdemokratams,
pirmiausia – Vladas Požela, griežtai neigiamai vertino tai, kad suimtieji
kalėjime toliau laikomi net ir tuo atveju, jeigu pas juos nieko neranda-
ma¹³¹, bei kaltino žvalgybą, kad ji, suėmusi įtariamąjį, nesiaiškina kaltas
jis ar ne, o „ima tuojau mušti: prisipažink, girdi, kad esi kaltas“.¹³² Anot
V. Poželos, „kalti ar nekalti areštuotieji turėtų išrišti teismas, bet negali to
klausimo rišti žvalgybos skyrius prie generalinio štabo“.¹³³ V. Poželos ver-
tinimu, žvalgybos smurtas prieš suimtuosius yra „komunistų darymas“.¹³⁴
„Socialdemokrate“, kuriame buvo išspausdinta minima V. Poželos kal-
ba, už darbininkų areštus ir mušimus atsakinga valdžia bei krikščionys
demokratams buvo įspėjami, kad „kumščiu paremtos valstybės yra labai
silpnos“ ir „kai ta kumščio tvarka griūva, – griūva ant galvų tiems, kas
ją sudaręs“.¹³⁵

Nepaisant aktyvaus socialdemokratų dalyvavimo jų pateiktų interpe-
liacijų svarstyme ir įvairiausių už jas išsakytų argumentų, interpeliacijos
dėl areštų ir mušimų buvo atmestos.¹³⁶ Beje, antroji iš minimų interpe-
liacijų – 1921 m. gegužės 18 d. pateikta skubota interpeliacija krašto ap-

¹³⁰ Žr.: Paskutiniuosius dienis. *Socialdemokratas*. 1921, sausio 20, p. 1; Mūsų demo-
kratinės laisvės. *Socialdemokratas*. 1921, sausio 27, p. 1.

¹³¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 69 posėdis, 1921 m. kovo 8, p. 772–773; Krašto Apsaugos
Ministeriui dėl Utenos žvalgybos areštų ir mušimų. *Socialdemokratas*. 1921, kovo 10, p. 2.

¹³² *Steigiamojo Seimo darbai*. 69 posėdis, 1921 m. kovo 8 d., p. 773; Kaip Utenos Žvalgyba
tardo. *Socialdemokratas*. 1921, balandžio 28, p. 2. Taip pat žr. *Steigiamojo Seimo darbai*.
73 posėdis, 1921 m. kovo 16 d., p. 840.

¹³³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 69 posėdis, 1921 m. kovo 8 d., p. 773.

¹³⁴ *Ten pat*.

¹³⁵ Kaip Utenos Žvalgyba tardo. *Socialdemokratas*. 1921, balandžio 28, p. 2.

¹³⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*. 69 posėdis, 1921 m. kovo 8 d., p. 773; 73 posėdis, 1921 m.
kovo 16 d., p. 843.

saugos ministru dėl areštų Marijampolėje ir aplinkiniuose valsčiuose¹³⁷ per gegužės 1-osios minėjimą, buvo atmesta nepaisant to, kad už jos priėmimą pasisakė ir Ministras pirmininkas K. Grinius.¹³⁸ Tiesa, atmesta ji buvo ne iš karto, o po skuboto svarstymo.

Atmetus šią interpeliaciją, socialdemokratai, atsižvelgdami į tai, kad, jų požiūriu, žvalgybos skyrių vykdomas suimtųjų mušimas ir kankinimas ėmė „virsti sistema“, nutarė imtis visų galimų priemonių „tuos bjaurumus kelti aikštėn ir vesti griežtą kovą prieš kruvinos žvalgybos egzekucijas“. LSDP frakcija nusprendė atšaukti savo narius iš visų Seimo komisijų, Seniūnų sueigos ir Seimo prezidiumo tol, kol valdžia neišsiaiškintų interpeliacijoje iškeltų įvykių ir kol Seime bus galima juos „liuosai“ nušviesti.¹³⁹ Taip pat jie nusprendė šiuo klausimu perskaityti griežtą motyvuotą pareiškimą iš Steigiamojo Seimo tribūnos ir antrą kartą pateikti atmetąją interpeliaciją „dėl areštų ir areštuotųjų mušimo“.¹⁴⁰ Visa tai buvo padaryta 1921 m. gegužės 20 d. Steigiamojo Seimo posėdyje.¹⁴¹

Kitame – 1921 m. gegužės 24 d. – posėdyje socialdemokratų frakcijos atstovas V. Čepinskis, teigdamas, kad „kurdami savo jauną valstybę, turime vesti tokią tvarką, kad jos gyvenimu būtų interesuoti visi piliečiai“, kaltino Lietuvos valdžią sekant „Rusijos pėdomis“, ir „valdžią“, „biurokratinės įstaigas“ ir „žvalgybos skyrių organizuojant Rusų pavyzdžiu“. Jis tvirtino, kad Lietuvoje užtenka „vieno tik įtarimo komunizmu, kad žmogus būtų kankinamas ir verčiamas būtų prisipažinti tuo, kuo iš tiesų jis gal ir nėra“, o „žmogus persekiojamas už vieną ar kitą politinį ar

¹³⁷ Pirmą gegužės Lietuvoje. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 12, p. 2–3. Po minėtų areštų Steigiamojo Seimo LSDP frakcija į Marijampolę ištirti minėtų įvykių pasiuntė V. Poželą ir J. Plečkaitį, kurie, apsilankę kalėjimuose, išsiaiškino, kad Marijampolės kalėjime liko tik keletas suimtųjų, o likusieji išgabenti į Kauno kalėjimą. Apsilankius V. Poželai ir K. Venclauskiui paaiškėjo, kad „žvalgyba Marijampolėje ir Kalvarijoje pasižymėjusi“ kaip ir Utenoje, čia taip pat „būta lazdu, šompolų, kumščių ir kitų caro laikų grožybių“. Žr. Mūsų žinios. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 19, p. 4.

¹³⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*. 93 posėdis, 1921 m. gegužės 18 d., p. 39, 41.

¹³⁹ Steigiamasis Seimas. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 26, p. 3.

¹⁴⁰ *Ten pat*.

¹⁴¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 94 posėdis, 1921 m. gegužės 20 d., p. 45, 56–57.

socialinių nusistatymą ar įsitikinimą“ ir tai yra „tikras barbarizmas“.¹⁴²

Anot šiame posėdyje dėl pakartotinai socialdemokratų pateiktos interpelacijos kalbėjusio LSDP frakcijos nario Jeronimo Plečkaičio, joje iškelti faktai „yra baisesni už caro laikų režimą“ ir „demokratingoj valstybėj yra negalimi“.¹⁴³ Žvalgybos smurtavimą apibūdinęs kaip neteisingą, nežmonišką ir netoleruotiną, J. Plečkaitis akcentavo, kad Lietuvos „nepriklausomybę išlaikyti“ ir „įvesti demokratingą tvarką galima tuomet, jei ta tvarka ir toji nepriklausomybė tenkina plačios liaudies, minios interesus“. O jeigu, anot J. Plečkaičio, „žiūrėti į tą tvarką, kaip į žandarų tvarką, jeigu taja nepriklausomybe nesidomės pati liaudis, sunku būtų ją išlaikyti ir žvalgybos pagalba...“¹⁴⁴

Nepaisant socialdemokratų argumentų, ši interpelacija krikščionių demokratų bloko balsais buvo atmesta ir antrą kartą. Dėl to socialdemokratai vėl apkaltino krikščionis demokratų tuo, kad „jų žvalgyba“ rengia politiniams priešininkams „krūvinas egzekucijas, žmonių šaudymus ir mušimus“.¹⁴⁵ LSDP laikraštyje krikščionys demokratai buvo išvadinti visų šių „žiaurių priemonių šalininkais“ bei nutolimu nuo „Kristaus mokslo taip toli, kaip žemė nuo dangaus“¹⁴⁶, o jų partija pavadinta „politine nesąmone“.

LSDP laikraštyje tuo metu buvo daug rašoma apie, socialdemokratų nuomone, neteisėtus areštus ir smurtą, buvo smerkiamas „krūvinas valdžios susidorojimas su politiniais kaliniais“.¹⁴⁷ Valdžia kaltinama, esą ji „atsistojusi“ ant „to paties grobaus teroristinio kelio“ kaip ir „Maskva“ bei „krikščioniškoji“ Vengrija, o atsakomybė dėl to tenka ne tik krikščionims demokra-

¹⁴² *Steigiamojo Seimo darbai*. 95 posėdis, 1921 m. gegužės 24 d., p. 65–67; Dr-go Čepinskio kalba Seime ginant S.-D. frakcijos interpelaciją dėl Žvalgybos agentų kruvinų... *Socialdemokratas*. 1921, birželio 2, p. 1.

¹⁴³ *Steigiamojo Seimo darbai*. 95 posėdis, 1921 m. gegužės 24 d., p. 69.

¹⁴⁴ *Ten pat*, p. 69–70.

¹⁴⁵ Notabene. Kas tie krikščionys demokratai (Žodelis lengvatikiui piliečiui). *Socialdemokratas*. 1921, birželio 9, p. 2–3.

¹⁴⁶ *Ten pat*.

¹⁴⁷ Žr., pavyzdžiui: Dėl Rokiškio žvalgybos. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 9, p. 1–2; Atsargiai su žmogaus gyvastimi. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 23, p. 1.

tams (jiems ji tenka pirmiausia), bet ir liaudininkams, kurie taip pat balsavo už karo padėties įvedimą ir „padėjo sudaryti dabartinę padėtį“.¹⁴⁸

Atmetus paskutinę minėtą interpeliaciją socialdemokratams pareiškė, kad jie laikosi savo nutarimo atšaukti atstovus iš visų Steigiamojo Seimo komisijų ir tik tuomet šį savo nutarimą peržiūrės, jei Steigiamajame Seime svarstant interpeliaciją „dėl trukdymų darbininkams švęsti gegužės 1-ą dieną“ „bus leista liuosai iškelti visi paskutinių laikų faktai“.¹⁴⁹ Šią interpeliaciją socialdemokratų frakcija 1921 m. gegužės 13 d. pateikė Ministrui Pirmininkui K. Griniui dėl to, kad 1921 m. valdžia daugelyje Lietuvos vietų sutrukdė vykti mitingams ir demonstracijoms¹⁵⁰, o Rokiškyje neleido surengti net mitingo, kuriame turėjo kalbėti Steigiamojo Seimo narys S. Kairys. Interpeliacijoje valdžios „agentų elgesys vietose su darbininkais ir jų organizacijomis“ trukdant švęsti gegužės 1-osios šventę, socialdemokratų nuomone, „pakartojo caro laikų priemonės gniužinti klasinį darbininkų judėjimą, net legalėse jo formose...“¹⁵¹ Socialdemokratams aktyviai dalyvaujant interpeliacija buvo svarstoma Steigiamajame Seime 1921 m. gegužės 20 ir 31 bei birželio 1 dienomis.¹⁵² LSDP pavyko pasiekti, kad valdžios atstovai atsakinėtų į šioje interpeliacijoje iškeltus klausimus, tačiau valdžios atstovų atsakymai jų netenkino.¹⁵³

¹⁴⁸ Atsargiau su žmogaus gyvastimi. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 23, p. 1.

¹⁴⁹ Steigiamasis Seimas. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 26, p. 3.

¹⁵⁰ Apie tai buvo rašoma „Socialdemokrate“. Žr. Pirmo gegužės Lietuvoje. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 19, p. 1–2.

¹⁵¹ *Steigiamojo Seimo darbai*. 92 posėdis, 1921 m. gegužės 13 d., p. 20; Iš S.-D. frakcijos. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 19, p. 3; S.-D. frakcijos interpeliacija dėl trukdymų darbininkams švęsti gegužės 1-ą dieną. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 26, p. 2. Beje, dar prieš šios interpeliacijos įteikimą S. Kairys 1921 m. gegužės 11 d. pateikė paklausimą vidaus reikalų bei krašto apsaugos ministrams „dėl Rokiškio apskrities viršininko ir karo komendantų veiksmų prieš gegužės 1 dieną“. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai*. 91 posėdis, 1921 m. gegužės 11 d., p. 1–2; Iš S.-D. frakcijos. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 19, p. 3.

¹⁵² *Steigiamojo Seimo darbai*. 94 posėdis, 1921 m. gegužės 20 d., p. 48–58; 98 posėdis, 1921 m. gegužės 31 d., p. 40–56; 99 posėdis, 1921 m. birželio 1 d., p. 60–61.

¹⁵³ Anot socialdemokratų frakcijos, „Seimo dauguma nerado reikalo ginti net pačių Steigiamojo Seimo narių teises“, nes „ji ramiai ir nereaguodama išklaušė Vidaus Reikalų Ministerio paaiškinimą dėl įvykių su atstovu Kairiu“. Žr.: Socialdemokratų frakcijos pareiškimas dėl Seimo komisijų. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 16, p. 2; *Steigiamojo Seimo darbai*. 103 posėdis, 1921 m. birželio 10 d., p. 32–33.

Anot LSDP frakcijos pareiškimo, kurį S. Kairys perskaitė 1921 m. birželio 10 d. posėdyje, Seimo dauguma, priimdama „biurokratinę valdžios pasiaiškinimą, faktinai reiškiantį paraginimą valdžios agentams vietose ir toliau savavaliauti“, patvirtino, kad „pas mus yra ne demokratinė, bet policinė respublika“. Nepaisant to, LSDP frakcija panaikino sprendimą dėl savo narių atšaukimo iš Seimo komisijų, nes laikėsi nuomonės, kad pateikusi interpeliaciją ir pasiekusi, jog ši būtų svarstoma (tai sudarė galimybę „iškelti aikštėn pastarųjų laikų įvykius“), ji „yra atlikusi savo pareigą“ bei „atsiekusi pasistatytąjį tikslą – išaiškinti padėtį“. Frakcija „pranešė Seimui“ grąžinanti savo narius į tas pačias komisijas, kuriose jie anksčiau dirbo, tačiau pareiškė, kad „ateičiai ji pasilieka sau laisvas rankas imtis prienamų jai priemonių, ginant klasinį Lietuvos darbininkų judėjimą ir tikrai demokratinės tvarkos pagrindus“, nesvarbu, „kur jų puolimas eitų“.¹⁵⁴

Socialdemokratai ir toliau aštriai kritikavo ir smerkė krikščionių demokratų valdžios, jų požiūriu, antidemokratinę politiką įvairiose srityse. Kaip antai, 1921 m. birželio 30 d. „Socialdemokrato“ vedamajame „Juodieji bolševikai“ jie buvo kaltinami „šlykščiausios politinės spekuliacijos vedimu, išnaudojant tikybinus žmonių jausmus, paliepimu kunigams mitinguoti iš bažnyčių sakyklų, Kristaus vardo valkiojimu, žadiniu žmonėse tamsiausių jų jausmų“.¹⁵⁵ Anot straipsnio autoriaus, krikščionys demokratai „sudarė sau „Žvalgybą“ ir patiekė jai plačių kelių sauvalingai slopinti darbo demokratijos gyvenimą... jie ruošiasi užgrobti mokyklą, jie skubina prisitverti visokių vienuolynų, aprūpinti juos žemėmis ir kapitalais, priveisti Lietuvoje kiek tik galima daugiau visokių „Kristaus komunistų“ ir su jų pagalba apimti visą kraštą, kaip piktas mašalas“. Jeigu, pasak socialdemokratų, jiems (*krikščionims demokratams – G. M. pastaba*) tai pasisektų, „tuomet Lietuvoje ne tik darbininkų socialistinis judėjimas, bet kiekviena laisva mintis, kiekvienas kunigam priešingas apsisireiškimas būtų užsmaugtas“.¹⁵⁶

¹⁵⁴ *Ten pat.*

¹⁵⁵ Juodieji bolševikai. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 30, p. 1.

¹⁵⁶ *Ten pat.*

Lietuvos darbininkų judėjimo „nuosekliu slopinimu“, „užslopinimu ir terorizavimu“ „juodoji krikščionių reakcija“, kaip savo laikraštyje valdančiąją krikščionių demokratų bloko daugumą pavadino socialdemokratai, kaltinama buvo ir kituose 1921–1922 m. „Socialdemokrato“ numeriuose.¹⁵⁷ Pavyzdžiui, 1922 m. sausio 12 d. buvo rašoma, kad krikščionys demokratai, „jausdami beaugantį minių nepasitenkinimą“ ir norėdami išlaikyti įtaką visuomenėje, siekia tai daryti remdamiesi „kumščiais, šompalais, kalėjimais ... ištrėmimu ir areštais“ veikiančia žvalgyba.¹⁵⁸ Todėl, kaip buvo rašoma viename iš 1921 m. „Socialdemokrato“ numerių, Lietuvoje „teberūgsta Rusų žandarmerijos raugas“ bei pradeda „kartotis užmiršti rusų žandarmerijos „sisko“ laikai...“¹⁵⁹

Anot 1922 m. sausio 12 d. LSDP laikraščio vedamojo, kad galėtų naudotis žvalgybos parama, krikščionys demokratai „štai jau antri metai visą kraštą be prasmės ir reikalo laiko karo padėty“, kuri „Lietuvai su niekuo nekariaujant ir nenusimatant, kad prisieitų su kuo kariauti artimiausioj ateity“, „krikščionims“ reikalinga „kovoti su savo priešininkais viduje“, nes šie „palaimintieji dvasios elgetos kitokių kovos įrankių su savo idėjos priešininkais nenumato kaip tik ožio ragan riesti, užčiaupti jiems burną, įbauginti“.¹⁶⁰ Tokius metodus valdžia, pasak „Socialdemokrato“, naudoja ne tik prieš principinius oponentus socialdemokratus (apie kurių areštus ir trukdymus jų veiklai LSDP laikraštyje ne kartą buvo rašoma¹⁶¹), bet ir prieš „savo artimiausius sąjungininkus – socialistus liaudininkus su valstiečių sąjunga“.¹⁶²

Jau ne kartą cituotame 1922 m. antrojo „Socialdemokrato“ numerio

¹⁵⁷ Žr.: Pastum-lis. Organizuokimės. *Socialdemokratas*. 1921, liepos 28, p. 1; Naujus metus pradėdant. *Socialdemokratas*. 1922, sausio 5, p. 1; Krikščioniškieji kovos būdai. *Socialdemokratas*. 1922, sausio 12, p. 1; Švęskime Pirmąją Gegužės dieną. *Socialdemokratas*. 1922, balandžio 27, p. 1; Mūsų žinios. *Socialdemokratas*. 1922, gegužės 4, p. 3.

¹⁵⁸ Krikščioniškieji kovos būdai. *Socialdemokratas*. 1922, sausio 12, p. 1.

¹⁵⁹ Žvalgybos globa. *Socialdemokratas*. 1921, liepos 21, p. 1.

¹⁶⁰ Krikščioniškieji kovos būdai. *Socialdemokratas*. 1922, sausio 12, p. 1.

¹⁶¹ Žr.: Mėrūnas. Areštai. *Socialdemokratas*. 1922, gegužės 11, p. 2; Mūsų žinios. *Socialdemokratas*. 1922, gegužės 11, p. 3.

¹⁶² Krikščioniškieji kovos būdai. *Socialdemokratas*. 1922, sausio 12, p. 1.

vedamajame buvo rašoma, kad „krikščionių laiminamosios žvalgybos letena neaplenkia ir liaudininkų partijos“, „valstiečių sąjungos ištiki-
miausi nariai yra tankūs svečiai belaisvių stovykloje ir kalėjime“, „vietose komendantų galinga ranka neaplenkia ir valstiečių sąjungos organiza-
cijų“, „valstiečių sąjunga su liaudininkais, nežiūrint savo susiderinimo su krikščionimis Seime, vietose neišvengia komunistinio krikšto, gal tik be birmavonės, kuri matomai į krikščionių sąjunginkus gal netaikoma“. Straipsnyje buvo pateikti minėtų reiškinių pavyzdžiai ir nurodytos kon-
krečios pavardės. Tačiau, anot straipsnio autoriaus, „kada socialdemo-
kratų frakcija kelis kartus kelė klausimą Seime dėl karo stovio panaikini-
mo“, tai „liaudininkai su valstiečių sąjunga tylėjo, kaip burnon vandens prisigėrę ir savo tylėjimu palaikė karo stovio pratęsimą, palaikė tokiu būdu krikščionių varomąją vagą slopinti tai, kas tik gyva Lietuvoje“.

Įdomu tai, kad šiame straipsnyje socialdemokratų savotiškai yra už-
tariami ir Tautos pažangos partijos atstovai. Pasak straipsnio autoriaus, nepaisant to, kad „pažangininkai ir krikščionys yra tikri broliai vieno tėvo klerikalizmo vaikai“, tačiau kai „nuskriaustieji broliukai pažangi-
ninkai ėmė kelti viešumon krikščionių ministro (Purickio) šmugelius ir kitus jo nešvarius darbus, Vailokaičių banko veikimą ir šmugelio keliu varomą užsienio politiką“, „krikščionys“ prieš „pažangininkus panau-
dojo išmėgintus kovos su priešininkais būdus“. Straipsnyje minima, kad „vienas po kito uždaromi pažangininkų laikraščiai“, o „redaktorė Tūbe-
lienė ir svarbiausias pažangininkų šulas Voldemaras Kauno komendanto išsiunčiami iš Kauno miesto ir apskrities ribų“.

Be abejo, „Socialdemokrato“ straipsnyje neužmirštama pridurti, kad „pažangininkai“ nėra giriami ir, autoriaus manymu, „pažangininkai ir krikščionys sugebės susitaikyti ir mokės bendrai petys į petį kovoti su socialistais“. Taip pat pabrėžiama, kad „krikščionys nesugeba kovoti net ir su laikiniais savo priešininkais kultūringais kovos būdais“, o social-
demokratai „stovi už žodžio ir spaudos laisvę ir pilnai ją pripažįsta ir pažangininkams“¹⁶³, nes, kaip buvo rašoma 1922 m. gegužės 11 d. „Soci-

¹⁶³ *Ten pat.*

aldemokrato“ numeryje, „laisvė tiktai valdžios šalininkams, arba tik kurios nors partijos nariams – tebūnie ji dar ir kiek skaitlinga – nėra laisvė“, „laisvė yra visuomet laisvė kitaip manantiems“.¹⁶⁴ Taip suprasdami politinę laisvę bei demokratiją apskritai, socialdemokratai ją gynė tiek kituose savo laikraščio numeriuose, tiek frakcijos atstovams pasisakant Steigiamajame Seime.

Kaltindami valdžią profsąjungų ir apskritai darbininkų judėjimo varžymu, kritikuodami ją dėl darbininkų judėjimo veikėjų, dažnai susijusių su pagrindiniu komunistiniu judėjimu, suiminėjimų ir jų mušimo, socialdemokratai iš krikščionių demokratų pusės sulaukdavo kaltinimų, esą jie gina komunistus, „užtaria ir saugoja bolševikų agentus ir bolševikų tarnus“, kad jie yra bolševikų „užtarytojai“, už jų „pečių stovi bolševikai“, „jie bolševikus palaiko, stiprina...“, esą jiems „diriguoja Maskva“, o už jų „pečių slepiasi priešinga mūsų nepriklausomybei bolševikų akcija“, neva jie, „susigiedoję“ su bolševikais, „rengia pavojų tėvynei“.¹⁶⁵

Socialdemokratai tokius kaltinimus griežtai atmesdavo tiek Steigiamajo Seimo posėdžiuose, tiek ir „Socialdemokrato“ puslapiuose.¹⁶⁶

Viename „Socialdemokrato“ numerio vedamajame tvirtinama, kad socialdemokratai, iškeldami „krikščionių“ darbus, jų klastingus siekimus, jų veidmainystę, susilaukia „reakcijos“ ir krikščionių demokratų su „didžiausiu įsiutimu“ vykdomo puolimo „tiek laikraščiuose, tiek ir Seime, tiek susirinkimuose, tiek ir bažnyčiose, visur kur tik galima“.¹⁶⁷ Straipsnyje teigiama, kad puolant socialdemokratams būdingas „kandžiojimas iš pasalų“ ir šmeižtas, jų vaizdavimas „liaudies priešais, žmonėmis, kuriems diriguoja Maskva“ ir „veikia Maskvos pinigai“.

Reikia pažymėti, kad LSDP nariai, kurie 1919 m. liko ištikimi social-

¹⁶⁴ Mērūnas. Areštai. *Socialdemokratas*. 1922, gegužės 11, p. 2.

¹⁶⁵ Tokie kaltinimai socialdemokratams buvo išsakyti vien tik dviejuose krikščionių demokratų bloko lyderio Mykolo Krupavičiaus kalbose Steigiamajo Seimo posėdžiuose 1921 m. gegužės 24 d. bei birželio 1 d. Žr.: *Steigiamajo Seimo darbai*. 95 posėdis, 1921 m. gegužės 24 d., p. 64–65; 99 posėdis, 1921 m. birželio 1 d., p. 62–63.

¹⁶⁶ Žr. *Steigiamajo Seimo darbai*. 94 posėdis, 1921 m. gegužės 20 d., p. 58.

¹⁶⁷ Dėl mūsų reakcijos žygių. *Socialdemokratas*. 1921, gegužės 26, p. 1.

demokratijai ir toliau veikė LSDP vardu, griežtai kritiškai vertino rusiškąjį bolševizmą. Tokį jų požiūrį lėmė 1918–1919 metų įvykiai Lietuvoje, demokratijos atmetimas, antidemokratiniai metodai kuriant socializmą (teigiant, kad tokiu būdu kuriamas socializmas nėra socializmas), represijos ir teroras Rusijoje, ypač prieš socialistines Rusijos partijas ir jų narius.¹⁶⁸ Taip pat Lietuvos socialdemokratai smerkė Rusijos bolševikus dėl „socialistinės Gruzijos okupacijos“ ir trukdymo lietuviams grįžti iš Rusijos į Lietuvą.¹⁶⁹

Socialdemokratai griežtai neigiamai vertino Lietuvos komunistų veiklą ir už „labai klaidingą ir darbininkams nepriimtina taktiką“, skatinančią „daryti dirbtines revoliucijas“, „stumiančią darbininkų judėjimą į klaidingus kelius“, prie „neapgalvotų žingsnių“, „darbininkų vienybės ardymo“, „darbininkų jėgų išsekimo ir suskaldymo“, „davimo progos“ Lietuvos valdžiai slopinti ir net „terorizuoti“ Lietuvos darbininkų judėjimą, taip pat „už aklą ėjimą talkon valdžiai ir žvalgybai“, „padėjimą buožėms“ ir „dešiniesiems“ „gniaužti darbininkų organizacijas“ bei „pasmaugti darbininkų profesines sąjungas“.¹⁷⁰ Anot socialdemokratų, komunistai skaudžiai pakenkė darbininkų judėjimui Lietuvoje, nes būtent dėl jų „taktikos“ Lietuvos profsąjungos yra „silpnos, apmirusios, išblaškytos“, o darbininkai „tebestovi nesuorganizuoti, silpni, pakrikę ir nepajėgiantys ginti savo reikalų“ ir „negalintys atsispirti prieš kunigų ir visokių išnaudotojų puolimą“.¹⁷¹

Taip pat socialdemokratai kritikavo komunistus dėl „šmeižtų ir pletkų“, „begėdiškos demagogijos“, „šmeižto ir melo taktikos, kurios laikėsi komunistai savo spaudoj ir agitacijoje prieš Lietuvos Socialdemokratų Partiją“, „dervos pylimo ant socialdemokratų“, „kibirais liejamų pamazgų ant socialdemokratų“ komunistinėje literatūroje, nuolatinio „vienos

¹⁶⁸ Žr. Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratų požiūris į rusiškąjį komunizmą 1919–1922 metais. *Gairės*. 2006, Nr. 5, p. 31–36; Nr. 6, p. 25–31.

¹⁶⁹ *Ten pat*.

¹⁷⁰ Nuo „Socialdemokrato“ redakcijos. Ar suprantame vienas kitą? Atviras laiškas į Naujesnio profsąjungų darbininkus. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 30, p. 2–3; Pastum–lis. Organizuokimės. *Socialdemokratas*. 1921, liepos 28, p. 1.

¹⁷¹ Juragis, J. Bendras darbininkų frontas Lietuvoj. *Socialdemokratas*. 1922, rugsėjo 21, p. 1.

Lietuvos darbininkų dalies siundymo ant kitos“ bei nuolatinio „žegnojimosi žiūrint į Maskvą“.¹⁷²

Dėl šių aplinkybių socialdemokratai komunistus vertino kaip savo priešus iš kairės pusės.¹⁷³ Anot LSDP laikraščio redakcijos, socialdemokratai „yra ir bus komunistų priešais“.¹⁷⁴ Be to, kaip buvo pažymėta LSDP centro komiteto laiške JAV lietuviams socialistams, „idėjinė kova su komunistais, su jų taktika darosi socialdemokratams vienas iš svarbiausių uždavinių“.¹⁷⁵

Vis dėlto viename iš LSDP laikraščio numerių patikinama, kad „socialdemokratai kovoja su komunistais ir kovos su jais ateityje tik „idėjiniai“, nes jie „kovoja su jų pažiūromis“, stengdamiesi „įtikinti Lietuvos darbininkus, kad komunistai klysta, kad patys klysdami, jie klaidina ir darbininkus“ bei „stumia darbininkų judėjimą reakcijos balon...“¹⁷⁶ Todėl, kovodami su komunistais „idėjiniai“, socialdemokratai nepritarė Lietuvos valdžios kovos su komunistais būdai: „sodinimui jų į kalėjimus, teismų jų karo teismuose, taikymą jiems mirties bausmės“. Tokia socialdemokratų pozicija buvo paremta nuostatomis, kad „negalima žmogaus persekioti už jo įsitikinimus“, „negalima varžyti ir slopinti politinio gyvenimo laisvės“. Jų nuomone, „Lietuvoje, jei ji nori būti demokratiškai sutvarkytas kraštas, visiems turi būti duota liuosai dėstyti savo pažiūras“.¹⁷⁷ Kaip matėme, socialdemokratai žodžio, spaudos laisvę pripažino ir aršioms savo priešinėms – dešiniąjai Tautos pažangos par-

¹⁷² Dėl bendrojo fronto. *Socialdemokratas*. 1922, Nr. 18, p. 2–3; Notabene. Darbo Federacija ir Komunistai. *Socialdemokratas*. 1921, gruodžio 15, p. 1–2; *LCVA*. F. 937, ap. 1, b. 24, lap. 297.

¹⁷³ Juragis, J. Bendras darbininkų frontas Lietuvoj. *Socialdemokratas*. 1922, rugsėjo 21, p. 1; LSDP CK 1921 m. birželio 23 d. laiškas JAV lietuviams darbininkams-socialistams. *LCVA*. F. 937, ap. 1, b. 3, lap. 50.

¹⁷⁴ Nuo „Socialdemokrato“ redakcijos. Ar suprantame vienas kitą? Atviras laiškas į Naujesnio profsąjungų darbininkus. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 30, p. 2–3.

¹⁷⁵ LSDP CK 1921 m. birželio 23 d. laiškas JAV lietuviams darbininkams-socialistams. *LCVA*. F. 937, ap. 1, b. 3, lap. 50.

¹⁷⁶ Nuo „Socialdemokrato“ redakcijos. Ar suprantame vienas kitą? Atviras laiškas į Naujesnio profsąjungų darbininkus. *Socialdemokratas*. 1921, birželio 30, p. 2–3.

¹⁷⁷ *Ten pat*.

tijai, ir kritikavo krikščionių demokratų bloką dėl jos spaudos varžymo.

Visgi turint mintyje Lietuvos komunistų santykį su šalies valstybin-gumu bei Sovietų Rusija, taip pat jų tuometinės veiklos ypatybes (pa-vyzdžiui, 1921 m. tarp jų pasireiškusią tendenciją pasisakyti už terorą), matyt, galima teigti, kad pasisakydami iš esmės tik už idėjinę kovą prieš komunistus, socialdemokratai, ar bent jau nemaža jų dalis, ne visada adekvačiai vertino komunistų veiklos ypatybes ir jų pasekmes. Todėl iš dalies galima pritarti istorikės Danutės Blažytės teiginiui, kad socialde-mokratai, Seime interpeliacijomis ir paklausimais gindami kairiąsias ko-munistines ar prokomunistines organizacijas nuo valdžios persekiojimų, tai darydavo būdami „nepakankamai įsigilinę arba dėl politinio efekto“.¹⁷⁸ Tačiau tokia socialdemokratų pozicija nuosekliai išsirutuliojo iš šiam straipsnyje išsamiai atskleisto jų pasisakymo už radikaliai „grynąją“ de-mokratiją.

Apibendrinant LSDP ir jos frakcijos santykį su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo metu, matyt, galima remtis istorikės Vandos Kašauskienės pateiktu LSDP frakcijos atstovų pataisų ir siūlymų dėl atskirų Konstitucijos projekto straipsnių apibūdi-nimu, kad LSDP frakcijai Steigiamajame Seime buvo būdingas „besąly-giškas „grynosios“ demokratijos stiprinimas ir gynimas“.¹⁷⁹ Ko gero, taip galima apibrėžti ne tik socialdemokratų poziciją Konstitucijos priėmimo procese, bet ir kitus jų santykio su Lietuvos Respublikos demokratizaci-jos procesu aspektus.

Tokią LSDP ir jos atstovų Steigiamajame Seime poziciją, tai yra pa-sisakymą už itin radikalią demokratiją (radikalų demokratizmą) ir de-mokratinį radikalizmą, lėmė socializmo ideologinė-politinė tradicija, apskritai pačios LSDP ideologinių-politinių nuostatų tradicijos laiky-masis bei vadovavimasis viena iš radikalesnių, tačiau ne bolševikine-

¹⁷⁸ Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 47.

¹⁷⁹ Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatoms Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje: konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1998, p. 92.

komunistine, o „kairiaisocialistiška“ (to meto kontekste) demokratine marksistinės socializmo doktrinos interpretacijos versija. Taip pat LSDP santykį su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo metu, ypač jos kategorišką laikyseną, orientuotą į kiek galima labiau „grynos“ ir radikalios demokratijos įgyvendinimą, sąlygojo ir suformavo 1919 m. bei 1920–1922 m. Lietuvos politiniame gyvenime kilę nedemokratiniai/antidemokratiniai reiškiniai, demokratinės politinės kultūros tradicijos nebuvimo nulemta nebrandi to meto Lietuvos politinė kultūra¹⁸⁰ bei apskritai jaunos, nebrandžios demokratijos raiškos problemos agrariniame katalikišku konservatyvumu pasižyminčiame, ką tik valstybingumą sukūrusiame (atkūrusiame) bei savo nepriklausomybę apgyvusiam, sudėtinguose santykiuose su kai kuriais kaimynais bei apskritai sudėtingoje geopolitinėje situacijoje atsidūrusiame krašte.

Išvados

1. LSDP ideologinės-programinės nuostatos ir jos politinė laikysena nuo pat įsikūrimo XIX a. pabaigoje iki Steigiamojo Seimo rinkimų bei jo darbo pradžios rodo, kad partija faktiškai visą šį laiką pasisakė už kiek galima radikaliau demokratinės valdymo formos įvedimą būsimajame Lietuvos Respublikoje. Tokia pozicija, užfiksuota dar pirmojoje LSDP programoje, lietuviškajai socialdemokratijai buvo būdinga tiek revoliucingaisiais 1905 m., tiek ir Pirmojo pasaulinio karo metais bei pirmaisiais pokario metais pasireiškusio Lietuvos valstybingumo kūrimo proceso metu.

2. Vadovaudamasi marksistinio socializmo doktrina ir tvirtindama, kad „Seimo daugumai vadovauja reakciniai gaivalai“, LSDP po santykinai sėkmingų (atsižvelgiant į tuometinę jos organizacinę-politinę padėtį) Steigiamojo Seimo rinkimų atsisakė įeiti į valdančiąją krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų blokų daugumą.

¹⁸⁰ Žr. Kasparavičius, A. Parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais. *Parlamento studijos*. 2006, Nr. 6.

3. Vadovaudamasi minėtu uždaviniu „padėti įgyvendinti demokratinę tvarką kiekvienam mūsų gyvenimo plyšy“, LSDP frakcija tiek priimant 1920 m. birželio 10 d. Laikinąją Lietuvos Respublikos Konstituciją, tiek 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją, siekė Lietuvoje įtvirtinti kiek galima radikaliau demokratinę valdymo formą, kurioje „visa suvereni Lietuvos valdžia priklauso liaudžiai“, o „Seimas yra liaudies suverenios valdžios ir galios reiškėjas“ ir kurioje, frakcijos manymu, neturėtų būti demokratijai prieštaraujančios prezidento institucijos.

4. Neigiamai vertindama 1919–1920 m. Lietuvoje buvusią karo padėtį, LSDP (ir jos frakcija Steigiamajame Seime) itin griežtai kritikavo karo padėties įvedimą Lietuvos Respublikoje 1920 m. liepos mėnesį.

5. Socialdemokratai smerkė darbininkų judėjimo veikėjų areštus ir smurtą prieš suimtuosius ir politinius kalinius, taip pat trukdymą darbininkų organizacijoms švęsti gegužės 1-ąją.

6. LSDP frakcijos nariai gynė piliečių įsitikinimų laisvę, teisinės valstybės principus, tautinių mažumų teises, pasisakė už Amnestijos įstatymo priėmimą ir ypač akcentavo jo taikymą politiniams kaliniams, taip pat siekė, kad Lietuvoje būtų įgyvendinti ne tik politinės, bet ir bent kai kurie socialinės bei ekonominės demokratijos principai.

7. 1920–1922 m. laikotarpiu LSDP (ir jos frakcijos Steigiamajame Seime) pasisakymą už itin radikalią demokratiją (radikalų demokratizmą) ir demokratinį radikalizmą lėmė socializmo ideologinė-politinė tradicija, vadovavimasis viena iš radikalesnių (tačiau ne bolševikine-komunistine) marksizmo doktrinos versijų, 1919 m. bei 1920–1922 m. Lietuvos politiniame gyvenime kilę nedemokratiniai/antidemokratiniai reiškiniai, demokratinės tradicijos trūkumo nulemta nebrandi to meto Lietuvos politinė kultūra bei apskritai jaunos demokratijos raiškos problemos agrariame, katalikišku konservatyvumu pasižyminčiame krašte.

RELATION OF SOCIALDEMOCRATS (LSDP) WITH THE PROCESS OF DEMOCRATION OF REPUBLIC OF LITHUANIA DURING THE WORK OF CONSTITUENT SEIMAS IN 1920–1922

GINTARAS MITRULVIČIUS

Summary

Keywords: Constituent Seimas; Republic of Lithuania; faction of Socialdemocrats; LSDP; Constitution (1922).

The aim of this text is the description of relation of LSDP with the the process of democratisation during the work of Constituent Seimas in 1920–1922. After the description of sepearate fragments of this relation, there are presented following conclusions.

1. LSDP ideological – program principles and its political attitude from the very foundation of the party in the end of XIX cent. until the elections to Constituent Seimas, shows that LSDP all that time declared for the establishment of democratical form of ruling in as much as possible radical way.

2. LSDP after succesful elections to Constituent Seimas, following the marxistical doctrine of socialism refused to enter the block of rulling cristians democrats and peasant populist (valstiečiai liaudininkai) and became the party in opposition. The main goal of LSDP faction in Constituent Seimas was “to help to accomplish democratical order in every cleft of our lives”.

3. Faction of LSDP in Constituent Seimas tried to consolidate democratical forms of rulling in as much as possible radical way, where the “whole sovereign power beongs to people (nation) and Seimas is a mouthpiece of nations sov-eign power. There should not be presidential institution, which contradicts democracy.

4. Representatives of the LSDP faction in Constituent Seimas and newspaper “Socialdemokratas” criticized and condemned the establishment of the state of martial law in Lithuania in July 1920 and demanded its abolition.

5. Socialdemocrats in Constituent Seimas and in pages of newspaper “Socialdemokratas” condemned the arrest of people of workers’ movement and cases of beating of arrested and political prisoners, and also hindrances to celebrate the 1–st of May for organisations of workers and demanded to investigate all such cases, to punish the committers and to ensure that such things would not happen again.

6. The members LSDP faction in sessions of Constituent Seimas spoke in support of freedom of convictions of citizens, principles of law state, rights of national minorities, adoption of amnesty law for political prisoners. Also they strived not only for political democracy in Lithuania but for principles of social and economical democracy as well.

7. The utterance of LSDP for very radical democracy during the period of 1920–1922 was stipulated by ideology of the party, ideological – political custom of socialism and conforming to one of the most radical (but not communistical) version of doctrine of marxistical socialism. Rather radical rhetoric of the party caused not only ideology of the party but also antidemocratical occurrences in political life of Lithuania, not mature political culture and problems of development of not mature democracy.